

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання
історичних дисциплін

Макаренко Олена Володимирівна

**ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКА ПОЛІТИКА США
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)

Галузь знань: 01 Освіта

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ В.В. Сокирська,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії,
міжнародних відносин
та методики навчання
історичних дисциплін
« _____ » _____ 2021 р.

Виконавець:

_____ О.В. Макаренко
« _____ » _____ 2021 р.

Суми –2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЕКСПАНСІЯ США В КРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.	
1.1. Суверенні республіки Нового світу і позиція США наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ ст.....	7
1.2. «Доктрина Монро».....	17
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ МІЖАМЕРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ВІДНОСИН У СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.	
2.1. США і Панамський конгрес 1826 р.....	28
2.2. Криза в Домініканській республіці та американські плани анексії.....	40
РОЗДІЛ 3. ПОЗИЦІЯ США ЩОДО ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
3.1. США і проблема будівництва Панамського каналу.....	49
3.2. Політика США щодо Латинської Америки напередодні Першої світової війни.....	60
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	76

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. Сьогодні Латинська Америка є одним із тих регіонів світу, що найбільш динамічно розвиваються. Становище політичної та економічної залежності латиноамериканських країн від Сполучених Штатів Америки налічує більше як двохсотлітню історію. Ця ситуація не переконує у добросусідському характері цих відносин і не завжди відповідає ідеалам справедливого і взаємовигідного співробітництва.

Наприкінці XVIII – початку XIX ст. Сполучені Штати Америки стали на шлях перетворення із розрізненої конфедерації у світову супердержаву. Завоювання незалежності поставило перед ними на порядок денний завдання вироблення власних зовнішньополітичних принципів, які б найкраще відповідали великим амбіціям молоді, з малими ще можливостями, держави.

Звільнення країн Латинської Америки від іспано-португальського колоніального панування на початку XIX ст. створило сприятливі умови для США у поширенні свого впливу на цей регіон. Безпосередня територіальна близькість регіонів, не дивлячись на історичні та культурні відмінності, призвела до високого рівня взаємодії й взаємовпливу країн обох Америк в економічній, політичній і культурній сферах.

Історіографія проблеми. При проведенні дослідження автором було виділено окремі групи праць, що стосуються певних аспектів теми магістерської роботи. Радянські науковці не обійшли своєю увагою питання, пов'язані з зовнішньополітичною доктриною США та її історичним значенням (М. Боголепов [17], М. Болховітінов [18], Л. Владимиров [20]). На пострадянському просторі американістика перебуває на етапі становлення. До того ж, великою мірою сучасна наука запозичила від радянської упереджені оцінки та ідеологічні штампи (В. Печатнов [63], Е. Іванян [32], М. Трояновська [71]). У вітчизняній історіографії після 1991 р. увага здебільшого приділяється політиці США на теренах України. На жаль, поки

не існує детального розгляду питань латиноамериканської дипломатії США. Поодинокі відомості містяться в працях ряду українських дослідників, присвячених актуальним питанням теорії та практики зовнішньої політики Сполучених Штатів (В. Космина [50], І. Лукач [56], І. Дудко [29], Д. Лакішник [53]).

Метою магістерської роботи є з'ясування характеру зовнішньої політики та особливостей діяльності дипломатії США щодо країн Латинської Америки.

Досягнення мети вимагає виконання наступних наукових завдань:

– охарактеризувати особливості формування відносин США до національно-визвольного руху, що охопив Латинську Америку після наполеонівських війн у Європі;

– висвітлити витоки і характер «доктрини Монро», практику її використання американською дипломатією та визначити закладену в ній концепцію національних інтересів США;

– з'ясувати особливості проявів проблеми будівництва міжокеанського каналу в зовнішній політиці США XIX ст.;

– визначити характер латиноамериканської зовнішньополітичної концепції та особливості дипломатії США щодо цього регіону напередодні Першої світової війни.

Об'єктом дослідження є політика США в Латинській Америці у XIX – на початку XX ст.

Предмет дослідження – взаємовідносин між урядами США та державами латиноамериканського регіону, формування політики панамериканізму.

Хронологічні межі магістерської роботи окреслено XIX – початком XX ст. За нижню хронологічну межу взято початок XIX ст., що характеризується розпадом Іспанської колоніальної імперії та проблемами

визначення стратегічних інтересів самих США. Верхня хронологічна межа збігається зі вступом Сполучених Штатів у Першу світову війну.

Географічні межі роботи охоплюють територію Сполучених Штатів Америки та регіон Латинської Америки.

В основу **методології дослідження** покладено принцип історизму, який дозволяє вивчити складні явища міжнародних відносин, конкретні події і факти в їх динаміці. Коло досліджуваних питань вимагає застосування хронологічного і тематико-проблемного підходів до аналізу питань, що вивчаються. Виклад матеріалу здійснюється у хронологічній послідовності. Використання географічного методу сприяло вивченню характеру міжнародних відносин на Американському континенті.

Елементи наукової новизни одержаних результатів дослідження зумовлені тим, що більш детально розглядаються питання, пов'язані з трансформацією зовнішньої політики США та підходами до розбудови їх відносин з латиноамериканським світом упродовж XIX – на початку XX ст.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали магістерської роботи та її результати можуть бути використані для проведення подальших досліджень з історії США та країн Латинської Америки, міждержавних відносин упродовж XIX ст. та напередодні Першої світової війни. Спостереження й висновки, здійснені в дослідженні, можуть бути враховані при викладанні у закладах освіти низки курсів зі всесвітньої історії та міжнародних відносин; в шкільному курсу всесвітньої історії. Окремі положення дослідження можуть бути задіяні в аналізі сучасних міжнародних конфліктів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження апробовані автором на IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико-філософські дослідження молодих учених» (СумДПУ, 22–23 квітня 2021 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Реалії та

перспективи розбудови правової держави в Україні та світі» (СумДПУ, 28 травня 2021 р.).

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, в кожному з яких розміщено по два підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЕКСПАНСІЯ США В КРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

1.1. Суверенні республіки Нового світу і позиція США наприкінці XVIII – початку ХІХ ст.

Перші десятиліття після утворення в Західній півкулі нової держави – Сполучених Штатів Америки – перед її керівництвом постала проблема вироблення позиції щодо революційних рухів і подій на європейському та американському континентах, що активізувалися в кінці XVIII – першій чверті ХІХ ст. Пошук відповідей на ці питання спонукали до вироблення зовнішньополітичної доктрини молодого держави. Курс на невтручання у внутрішні справи інших держав не залежно від їх політичного ладу і суворий нейтралітет в умовах конфліктів між державами були на тривалий період вперед зафіксовані в 1796 р. у прощальному посланні першого президента США Дж. Вашингтона [44, с. 118].

Однак уже тоді США зіткнулися з розгортанням боротьби за незалежність населення іспанських колоній Латинської Америки. Процес розпаду Іспанської колоніальної імперії поставив на порядок денний зовсім інші проблеми: визначення стратегічних інтересів самих США і то, як національно-визвольний рух на Півдні може вплинути на їх власні економічні, територіальні і політичні амбіції. Перспектива встановлення тісних контактів з лідерами національно-визвольних рухів Латинської Америки приховувала в собі як значні вигоди, так і суттєву небезпеку. Євроцентризм у системі міжнародних відносин того часу поступового розширювався, поглинаючи і Західну півкулю. У результаті англо-американської війни 1812 р. США стали невіддільним учасником цієї системи міжнародних відносин, тому мусили визначитися зі своїм місцем у її структурі. З одного боку політика невтручання у справи інших країн,

проголошена Дж. Вашингтоном і його наступниками, від федераліста Джона Адамса до республіканців Томаса Джефферсона, Джеймса Медісона і Джеймса Монро, аж ніяк не втрачала своєї актуальності [34, с. 152]. З іншого боку, бурхливі події, що розгорнулися на південь від кордонів США, і реакція на ці події з боку європейських держав вільно чи мимоволі втягували американців в орбіту світової політики. Крім того, бурхливе економічне зростання країни, що розпочалося із закінченням англо-американської війни 1812–1815 рр., вимагало осмислення якісно нової геополітичної реальності, що постала перед американським суспільством наприкінці 1820-х – початку 1830-х рр.

Знаковим проявом реакції керівництва США на революцію в іспанських колоніальних володіннях в Новому Світі стало щорічне звернення п'ятого президента до Конгресу в грудні 1823 р., зовнішньополітична частина якого увійшла в історію як доктрина Монро, або «Принципи 1823 року» [44, с. 187]. Обґрунтовуючи в цьому документі своє право на лідерство в Західній півкулі, керівництво США разом одночасно відкрито заявило про свою підтримку урядів, які проголосили свою незалежність і незалежність тих урядів, яких вони визнали.

Щоб зрозуміти, що стояло за латиноамериканським аспектом доктрини Монро, що визначила на багато десятирічь сутність національних інтересів у зовнішній політиці США, варто проаналізувати погляди представників американського керівництва, що переважали по відношенню до їх південних сусідів починаючи з 80-х років XVIII ст. до середини першої чверті XIX ст. Також необхідно з'ясувати обставини зовнішньополітичного і внутрішнього характеру, що лежали в основі реакції політичної еліти США на національно-визвольний рух в південній частині, що еволюціонувала протягом тривалого часу, починаючи від «батьків-засновників» Т. Джефферсон, Дж. Адамса, Дж. Медісона до діячів наступного покоління – Дж. Монро, Дж. К. Адамса, Г. Клея та інших. Це все далеко не відразу привело до розуміння

необхідності встановлення дипломатичних відносин з п'ятьма незалежними латиноамериканськими державами, а незабаром і до проголошення принципу загального політичного простору з останніми.

Американське суспільство сприймало все, що відбувалося на півдні від їхньої країни головним чином з точки зору власної безпеки, перспектив територіального розширення і нових економічних можливостей, переважно, з позицій власних геополітичних інтересів, а не ідеологічною схожості. Фактично рух за незалежність в Латинській Америці загрожував утягнути США в боротьбу європейських держав за американські території. Така перспектива дуже лякала американський істеблішмент. Тому ні про яку реальну підтримку повстанців не могло бути й мови. До зовнішньополітичних інтересів США входило насамперед максимальне відсторонення від того, що відбувалося по сусідству, поки «... не настануть часи для розширення нашої комерції в цьому напрямку за нашого повного невтручання». Загалом «батьки-засновники» вважали, що «справа революції, перебуваючи в руках невідготовлених до неї людей, може призвести до катастрофічних наслідків» [51, с. 123].

Швидкі зміни, що відбувалися із ситуацією в Латинській Америці привели до формування більш активної позиції США у справах Західної півкулі. На засіданні адміністрації у жовтні 1808 р. було вироблено перші підходи до перспективи появи нових урядів в Латинській Америці. Американським агентам в Південній півкулі пропонувалося пояснювати своїм латиноамериканським сусідам, наскільки доцільно було б дистанціюватися всьому Новому Світу від європейського впливу. Однак, спостерігалася певна двоякість у такій постановці питання, яка, з одного боку, свідчила про зростання інтересу США до Латинської Америки, а з іншого – чітко визначала межі участі в справах сусідніх країн, яку могло собі дозволити керівництво США на тому етапі.

Прийнятий у 1808 р. закон про ембарго на зовнішню торгівлю перекреслив плани на зростання американського впливу в Латинській Америці і та спроби економічного витіснення європейських держав з континенту. В результаті введення ембарго лише посилили позиції Великобританії в Південній півкулі через скорочення американської торгівлі [44, с. 176].

Наступний етап у відносинах США і Латинської Америки почався в 1811 р., коли у Вашингтоні стало відомо, що Венесуела проголосила себе суверенною країною. Тодішній американський президент Дж. Медісон поставився до цієї події зі схваленням. До кінця 1811 року адміністрація Медісона впритул підійшла до визнання Венесуели як суверенної держави. У риторичі американських політиків почали звучати такі словосполучення, як «наші південні брати» [62, с. 216].

Однак англо-американська війна 1812 р. знову зруйнувала і без того слабкі контакти, що тільки почали складатися у США з південними сусідами. Америка опинилася поглинена власними невдачами у протистоянні з Великобританією. Однак ще до початку війни на першій сесії дванадцятого Конгресу голосно заявили про себе представники нового покоління американських політиків на чолі з Г. Клеєм і Дж. Келхуном, які наполягали на оголошенні війни Англії та організували комітет «на захист незалежності Іспанської Америки» [45, с. 877]. У своєму щорічному зверненні до Конгресу Дж. Медісон звернув особливу увагу на «революційні процеси, що почалися на півдні», члени Конгресу зі свого боку заговорили про «дружній інтерес, з яким США спостерігали за «встановленням незалежності у провінціях іспанської Америки» [40, с. 438].

Після закінчення наполеонівських війн ситуація в Європі складалася для США далеко не кращим чином. Віденський конгрес відновив на тронах Франції, Іспанії, Неаполя, П'ємонту та інших невеликих італійських держав «легітимних» правителів, а Росія, Австрія і Пруссія об'єдналися у Священний

союз, покликаний запобігати загрозам монархічного світопорядку. Однак революційний рух в Латинській Америці не вщухав, ослаблена Іспанія була не в змозі утримати свої заокеанські володіння в підпорядкуванні і була вправі розраховувати на допомогу своїх європейських партнерів [34, с. 219].

У зв'язку з цим перед керівництвом США постала дилема: простягнути руку допомоги патріотам Південної Америки чи зосередитися на своїх внутрішніх проблемах. «Яструб» війни на чолі з Клеєм і Келхуном наполягали на тому, що американці не повинні піддаватися впливу з боку Старого Світу, а прагнути до зміцнення безпеки Нового. У період з 1816 по 1820 рр. Клей, спікер Палати представників, і Келхун, конгресмен від Південної Кароліни, неодноразово пропонували збільшити військові витрати, заявляючи, що «невідомо, як далеко нам доведеться піти, щоб допомогти народам Південної Америки у зміцненні їх незалежності [32, с. 278].

У ці роки протистояння між прихильниками і противниками військової допомоги, а також дипломатичного визнання незалежних держав Латинської Америки стало грати чималу роль у формуванні зовнішньополітичного курсу США. Від «батьків-засновників» нове покоління американських політиків успадкувало скептичне ставлення до ідеї підтримки своїх південних сусідів. Найбільш яскраві його представники часто задавалися питанням: чи здатні самопроголошені держави встановити республіканські інститути, бо тільки в цьому випадку можна було говорити про хоча б віддалені аналогії з революційним минулим самих США? Як перше, так і друге покоління американських політичних діячів насторожувала неосвіченість населення Південної Америки.

Відсутність традицій самоврядування у народів Південної півкулі бентежило багатьох американців не менше, ніж їх неучтво. Джефферсон, свого часу з ентузіазмом підтримав перехід Франції від абсолютистського правління до представницьких інститутів влади, був набагато обережнішим по відношенню до Латинської Америки. У приватному листі Джефферсон

навіть говорив про перевагу «збереження номінального підпорядкування Іспанії» як про «можливу умову підтримки хоч якоїсь законності» [26, с. 154].

Нарешті, в очах багатьох американців успіх революцій в іспанській Америці викликав сумнів тому, що населення сповідувало католицизм. Свого часу лідерів США не бентежила можливість взаємодії католицизму і вільних інститутів у зв'язку з революцією у Франції, проте після Віденського конгресу, що відновив папську державу і орден єзуїтів, американці мали всі підстави для побоювань. Т. Джефферсон, і Дж. Адамс були переконані в тому, що латиноамериканці більше ніж європейці схильні до впливу негативних сторін католицизму [18, с. 116].

Різниця у поглядах між прихильниками дипломатичного визнання незалежних держав і їх противниками багато в чому зумовлювалася побоюваннями можливої реакції європейських держав на активну позицію США щодо їх південних сусідів. Г. Клей і його послідовники в Конгресі побоювалися, що члени Священного союзу, чиї уявлення про легітимність нових урядів можуть «... сягати до меж, руйнівних для принципів свободи», захочуть прийти на допомогу Іспанії і знову підпорядкувати Латинську Америку [7, с. 211].

Дж. Адамс і Т. Джефферсон, дотримуючись політики невтручання в латиноамериканські справи, закликали проявляти «співчуття і дружню прихильність до патріотів», утримуючись при цьому не тільки від військового втручання, але і продажу зброї повстанцям [32, с. 244]. Дж. Адамс, який займав після англо-американської війни пост посла США у Великобританії, також застерігав від яких би то не було дій на підтримку латиноамериканців, аргументуючи свої побоювання тим, що не тільки Іспанія, але і Великобританія сприймуть будь-які активні дії з боку Америки як ворожі і що США «неминуче втягнуть себе в нову війну» з Англією [34, с. 266].

Початок президентства Дж. Монро навесні 1817 р. анітрохи не змінило суть дискусії в американському уряді і суспільстві щодо того, як слід було США поводитися що до латиноамериканських революціонерів. З одного боку, в газетах, памфлетах і на всякого роду зборах та мітингах все частіше звучали вимоги надати підтримку патріотам [58, с. 198]. З іншого боку, як у виконавчій, так і в законодавчій гілках влади стверджувалися в думці, що головне завдання США – залишатися нейтральними у протистоянні Іспанії з її володіннями в Новому Світі. При цьому питання про те, якою має бути політика нейтралітету в сформованому контексті, а також проблема дипломатичного визнання нових держав домінувала в протистоянні між спікером Палати представників Г. Клеєм і новим держсекретарем Дж. Адамсом. Власне кажучи, суперечка зводилася до того, чи можуть США як нейтральна держава визнати незалежні республіки. Монро ж упродовж усього першого терміну свого президентства не ставав на бік ні Клея, ні Адамса, тим самим підігриваючи пристрасті навколо їхнього конфлікту.

Скептицизм Адамса щодо позитивних для США перспектив розвитку нових держав ґрунтувався на переконанні, що багаторасове католицьке населення цих країн, яке звикло жити під тиранією Іспанії і не мало ніяких навичок самоврядування, не здатне стати гідним і вигідним в економічному і політичному плані сусідом США. Адамс знову і знову наполягав на тому, що не в інтересах Америки вплутуватися в чвари між Іспанією і її латиноамериканськими володіннями [34, с. 218].

Тривалий час істотною, якщо не сказати найбільш важливою перешкодою для встановлення офіційних відносин між республіками Нового Світу багатьма американськими істориками вважалися труднощі, що виникли в ході укладення американського договору, відомого як договір Адамса–Оніса [58, с. 200]. Не вдаючись в перипетії підписання цієї угоди, – слід вказати, що в центрі його знаходилася проблема визначення чітких меж між США і іспанськими володіннями в Новому Світі, а також уточнення статусу

анексованих США іспанських територій. Договір після подолання багатьох перешкод був укладений наприкінці січня 1819 р., проте події в Іспанії не дозволяли Мадриду ратифікувати угоду протягом двох років. Безсумнівно, небажання американського уряду загострювати відносини з Іспанією до завершення цих переговорів було важливою, проте далеко не єдиною перешкодою для того, щоб адміністрація Монро могла піти на незалежні від обставин дії у відносинах з державами Південної Америки.

Так чи інакше, стан речей змінився на рубежі 1821–1822 рр. Саме тоді у Вашингтон почали надходити листи і донесення від довірених осіб адміністрації Монро про обстановку в Латинській Америці. У них говорилося про вкрай нестабільною політичну та економічну ситуацію в колишніх іспанських колоніях і про чутки, що циркулювали там щодо можливого втручання європейських держав у справи південної частини Нового Світу. Більшість авторів депеш, що прямували до Вашингтона, вважали, що встановлення контактів між США і новими державами на рівні глав урядів могло б запобігти «європеїзації» і «монархізації» нових держав» [46, с. 187].

Зрозуміло, що ні Монро, ні Адамс не могли не прислухатися до думки своїх довірених осіб. Вирішальну роль у досить швидкій і неочікуваній зміні позиції адміністрації з латиноамериканської проблеми, схоже, зіграло звернення М. Торреса з проханням про встановлення офіційних дипломатичних відносин з колишніми іспанськими колоніями. На думку Торреса, визнання незалежних держав могло б багато в чому стабілізувати обстановку в Новому Світі.

Після численних засідань адміністрації протягом перших двох місяців 1822 року, на яких обговорювалося не тільки стан речей, а й те, як виграшно представити позицію США перед європейськими державами і найбільш ефективно провести процедуру дипломатичного визнання латиноамериканських держав у Конгресі, 8 березня 1822 року президент

Монро виступив перед обома палатами з заявою про те, що США готові встановити дипломатичні відносини з урядами Ла-Плати, Чилі, Перу, Колумбії і Мексики [64, с. 36]. Через три тижні, 28 березня 1822 р. Палата представників проголосувала абсолютною більшістю голосів (167 проти 1) за пропозицію президента [58, с. 201].

Одночасно члени адміністрації обговорювали можливу реакцію європейських країн на такий крок. Своїми побоюваннями можливих наслідків визнання латиноамериканських держав з боку європейських держав президент поділився в приватному листі Расселу. На початку квітня держсекретар Адамс поінформував іспанського посланника про те, що «Сполучені Штати, будучи вірними почуттю обов'язку вищого порядку, визнавали незалежними державами країни, які цілеспрямовано домагалися права називатися такими ... незважаючи на увесь отриманий опір» [62, с. 312].

Стриманості у взаєминах з південними сусідами сприяла і ситуація, що складалася в регіоні. Латиноамериканські держави, завоювавши свободу, за своїм характером не відповідали баченню ідеї свободи, поширеній у США. У Мексиці А. Ітурбиде прийшов до влади і проголосив себе імператором Агустіном І. У Перу Сан-Мартін виявляв про схожі «роялістські прагнення, а у Венесуелі С. Болівар, на думку Дж. Адамса, «...більше сприймався як воюючий генерал, ніж як президент» [24, с. 178]. У Чилі особистість О'Хіггінса також більше відповідала образу військового диктатора, а в Аргентині, країні, з приводу справжньої незалежності якої США жили такі щирі сподівання, панував повний політичний хаос. Примітно, що у 1821 р., ще до визнання незалежних латиноамериканських держав, президент Монро виявляв щодо їх майбутнього набагато більший оптимізм, сподіваючись, що Південна Америка, нарешті визначиться з республіканською формою правління.

Отже, можна стверджувати, що встановлення офіційних контактів між США і латиноамериканськими державами було продиктовано не тільки симпатією «до справи свободи», яку народи південної частини півкулі нібито сповідували. У результаті розпаду іспанської колоніальної імперії США зіткнулися з явищем невідконтрольних їх волі п'яти незалежних держав по сусідству. Їх майбутнє видавалося американському керівництву двояким: або нові держави підпадуть під сильний вплив європейських держав, що було абсолютно неприйнятним для США, або вони будуть розвиватися як справді суверенні держави. У цій ситуації адміністрація Монро прийняла рішення якомога швидше зайняти геополітичну нішу, що утворилася. незважаючи на ризик накликати на себе невдоволення з боку країн-учасниць Священного союзу. Уряд Монро рекомендував своїм південним сусідам зміцнювати республіканські інститути, принципи вільної торгівлі чи максимально дистанціюватися від європейської системи союзів.

Таким чином, вже на етапі визнання незалежності латиноамериканських республік, США окреслили сферу своїх інтересів, зробивши спробу перепинити країнам Старого Світу шлях до проникнення в Західну півкулю в міру того, як там скорочувалася іспанська присутність. Коли в другій половині 1823 р. до Вашингтона почали доходити відомості, що Франція за підтримки країн-союзниць ввела свої війська в Мадрид, повалила конституційний уряд і намірилася допомогти Іспанії повернути її володіння в Новому Світі, керівництво США було не на жарт стурбоване цією обставиною. Серйозність ситуації, що підкреслювалася і тим, що англійський міністр закордонних справ Каннінг від імені уряду Великобританії запропонував президенту Монро виступити зі спільною заявою, що засуджувала претензії європейських монархій на Західну півкулю. Як відомо, результатом дискусії в адміністрації п'ятого президента США на то, як слід реагувати на події в Європі, що тривала протягом місяця, стала

зовнішньополітична частина щорічного звернення президента в Конгресу, яка увійшла в історію як «Доктрина Монро».

Фактично до 1822–1823 рр. зовнішньополітична традиція, основи якої були закладені Дж. Вашингтоном у його прощальному посланні, істотно збагатилася. Визнавши за латиноамериканськими народами право на незалежне від Іспанського існування, Монро не пішов ні на які офіційні контакти з іншими національно-визвольними рухами. Встановлення Сполученими Штатами Америки офіційних відносин з колишніми іспанськими колоніями сприяло також розширення сфери дії світових міждержавних зв'язків. Поряд з європейською системою міжнародних відносин зароджувалася нова, американська, в яку залучалися незалежні латиноамериканські держави, що ставали її суб'єктами. Першими з усіх держав встановивши дипломатичні відносини з республіками Нового Світу, США не тільки значно розширили сферу своїх геополітичних інтересів, а й авансували своє панівне становище в Західній півкулі на невизначено довгий час.

1.2. Доктрина Монро

Іспанська колоніальна імперія, перебуваючи в стані глибокого занепаду, переживала в першій чверті XIX ст. серйозну кризу. Упродовж низки років Іспанська Америка була охоплена полум'ям національно-визвольного руху і більшість колишніх іспанських колоній в Західній півкулі (крім Куби і Пуерто-Ріко) до кінця 1823 року стали вже незалежними [7, с. 184]. У Мадриді, однак, не бажали рахуватися з реальним станом речей, а в європейській пресі наполегливо циркулювали чутки про підготовку Священним союзом проектів втручання. Поширенню подібних чуток сприяла збройна інтервенція Франції в Іспанію, розпочата в 1823 р. за рішенням Веронського конгресу.

Англія, як неподільна володарка морів і найбільша промислова держава, прагнула оволодіти новими ринками збуту і розширити власний політичний вплив в Західній півкулі. У Лондоні були не проти втягнути в орбіту своєї політики і Сполучені Штати, тим більше, що в економічному відношенні молода республіка все ще перебувала у великій залежності від своєї колишньої метрополії. Варто підкреслити, що у 1822 р. 95% ввезених до США вовняних і 89% текстильних товарів були вироблені промисловістю Великобританії. У цілому ж продукція Англії і її колоній становила в 1822 р. 47, а в 1823 р. – 42% американського імпорту. У британському експорті це становило приблизно шосту частину [7, с. 254].

Молода північноамериканська нація, що швидко розвивалася по висхідній лінії, ревниво ставилася до збереження та зміцнення своєї незалежності і одночасно прагнула до розширення своїх позицій як в Північній, так і в Південній Америці. З метою обґрунтування переважаючих «прав» США в Західному півкулі, і перш за все на континенті Північної Америки, політичні діячі Сполучених Штатів неодноразово приводили самі різні аргументи (теорія «природних кордонів», доктрина «Політичного тяжіння», концепція «американської системи» і тощо).

У Вашингтоні прагнули до збереження незалежної від Європи системи політики та наголошували на необхідності відокремлення американських інтересів від європейських. Ще Т. Джефферсон у листі до німецького вченого А. Гумбольдта від 6 грудня 1813 року писав: «Європейські країни утворюють окрему частину земної кулі; їх місце розташування робить їх частиною певної системи; вони мають коло своїх власних інтересів, ніколи не втручатися в які становить наше завдання. Америка має півкулю для себе. Вона повинна мати свою окрему систему інтересів, що не повинні бути підпорядковані інтересам Європи» [32, с. 214].

У найбільш повному вигляді концепція «американської системи» була розвинена головою палати представників Генрі Клеєм. Виступаючи у конгресі 10 травня 1820 р. він говорив: «У наших силах створити систему, центром якої ми станемо і в якій з нами буде вся Південна Америка. Особливо вигідно це було б стосовно торгівлі: наша країна стала б місцем зосередження світової торгівлі» [7, с. 278]. Він вважав, що було б «протиприродним» і «абсурдним», щоб «розрізнені території, власники яких перебувають за морем на відстані 15 сотень миль ... існували б постійно, стикаючись з великою, могутньою і швидко зростаючою нацією» [32, с. 258].

Зростаючу активність Сполучені Штати проявляли в західному і північно-західному напрямку. Предметом спеціального обговорення у конгресі США з початку 1820-х рр. стало питання про окупацію північно-західного узбережжя Америки біля р. Колумбія. Ініціатором і активним пропагандистом проекту окупації цього району виступили члени палати представників Джон Флорйд і сенатор Томас Бентон. Не обійшлося при цьому і без впливу інтересів засновника відомої династії мільйонерів Дж. Астора.

Джерела зародження ідеї створення доктрини Монро варто шукати як у внутрішньополітичній, так і міжнародній площині. Завершенням Англо-американської війни, що тривала упродовж 1812–1815 рр., було підтверджено суверенітет Сполучених Штатів Америки. В країні розгорнулася хвиля національного підйому, результатом якої стало прагнення до подальшої територіальної експансії. Окрім цього існувала суттєва напруженість між промисловою північною країною та рабовласницьким півднем, і єдність Союзу (до 1861 р.) була зумовлена серйозною зовнішньою загрозою.

На початку XIX ст. Іспанська Флорида та Куба могли стати базою для економічного тиску і військових атак на США. У політичних поглядах наступників Монро будь-яка частина Латиноамериканського регіону виглядала як Флорида – малопривабливий шматок землі, що суперники зі

Східної півкулі можуть використати для наступу на Сполучені Штати [34, 316]. Тут свою роль відігравав і економічний фактор. На початок XIX ст. близько третини свого експорту США спрямовували на європейські колонії в Латинській Америці та в Карибському басейні. Початок у регіоні війн за незалежність спричинив зростання торгівлі. Молода американська держава потребувала розвитку економічних зв'язків з посталими незалежними державами, нормалізації з ними політичних відносин та укріплення загального геополітичного становища США [18, с. 181].

Доктриною Монро було закладено основи зовнішньополітичної парадигми США. Вона не була поширена дипломатичними каналами, а представлена світовому співтовариству у вигляді традиційного щорічного послання Президента Конгресу. Дослідники вважають, що поштовхом до нього послугували дві пов'язаних серії подій: переможні війни американських колоній за незалежність від Іспанії та ознаки бажання деяких європейських держав колонізувати, або реколонізувати їх [46, с. 274]. Іншою, не менш важливою, підставою стала суперечка з Росією через її колонії на північно-західному узбережжі Америки. У 1823 р. за Російською імперією зберігалися поселення у Форт Росс, в Бodega Бей на каліфорнійському узбережжі. Для американських прагнень розширити свою сферу впливу від Тихого океану до Атлантики це ставало серйозною перешкодою. Держсекретар Дж. Адамс та його прибічники в адміністрації особливо боялися втратити нові ринки в Новому Світі та не бажали в безпосередній близькості від себе будь-яких нагадувань про недавнє колоніальне минуле. Поштовхом до рішучіших дій став указ імператора Олександра I, за яким Росія отримувала виключні торговельні права південніше лінії 51° із заборонаю іноземним суднам підходити до узбережжя ближче 100 миль [44, с. 322]. Для Сполучених Штатів це, перш за все, загрожувало втратою прибуткових ринків, тому офіційне декларування виключних американських прав ставало справою часу.

Варто підкреслити, що указ прямо не торкався територіальних прав США, оскільки самі американці не висували претензій на північ від 51-ої паралелі. Ще в травні 1816 року в інструкції американського посланника в Санкт-Петербурзі вказувалося, що при врегулюванні взаємних домагань на Північному Заході з урядом Росії Сполучені Штати були б задоволені кордоном по 49-й паралелі [44, с. 318]. Пізніше, 12 листопада 1822 р. Дж. К. Адамс відверто зауважив, що для США практично не має 'значення, «Дійде Росія до 55-ї або до 51-ї паралелі, – це питання зачіпає у першу чергу Великобританію» [44, с. 321].

З іншого боку, торгові обмеження, що вводилися вересневим указом Олександра I про заборону іноземним судам наближатися до російських володінь в північній частині Тихого океану ближче 100 італійських миль, хвилювали в першу чергу купців і судновласників Сполучених Штатів. Непрямим чином зачіпалася і торгівля з Китаєм, значна частина якої покривалася за рахунок продажу в Кант хутра і сандалового дерева. Проголошення Дж. К. Адамсом «принципу неколонізації» було пов'язане в першу чергу не з територіальними, а з торговими інтересами. «Саме тому, що колоніальна система виключала торгівлю, державний секретар оголосив про її вигнанні з американських континентів» [67, с. 98].

Представляючи президенту Монро записку про діяльність держдепартаменту в зв'язку з підготовкою річного послання конгресу, Дж. К. Адамс писав, що «американські континенти з огляду на вільне і незалежне становище, якого вони добилися і яке вони зберегли, не повинні надалі розглядатися в якості об'єктів для майбутньої колонізації будь-якою європейською державою» [44, с. 328].

З незначними редакційними змінами президент Дж. Монро включив «принцип неколонізації» у текст свого знаменитого послання конгресу від 2 грудня 1823 р. Хоча з формальної сторони проголошення «принципу неколонізації» багато в чому було пов'язано з російсько-американськими

відносинами. Фактично цей принцип, як і всі послання Монро в цілому, був спрямований не стільки проти Росії, скільки проти Великобританії, що мала найбільші колоніальні володіння в Америці і була основним суперником США у боротьбі за вплив в Західній півкулі.

Пояснюючи пізніше подвійну мету своїх дій, Дж. К. Адамс відзначав, що Олександр I було б легше піти на поступки Сполученим Штатам, і зокрема відмовитися від вересневого указу 1821 року про статус і кордони російських володінь на Тихоокеанській півночі, з огляду на тверду позицію, зайняту Вашингтоном стосовно Великобританії, і особливо неприйнятність для неї «Принципу неколонізації» [62, с. 258].

Подальші події підтвердили правильність цих розрахунків. Звістка про послання Монро від 2 грудня 1823 р. призвело до відмови британського міністра закордонних справ Дж. Каннінга вести в Санкт-Петербурзі переговори спільно зі Сполученими Штатами. К. В. Нессельроде ж дипломатично обійшов обговорення «принципу неколонізації», і переговори порівняно швидко завершилися 5 (17) квітня 1824 р. підписанням угоди про торгівлю і розмежувань на Північному Заході Америки.

Заборона подальшої колонізації Америки була важливим, але не єдиним принципом, відомим згодом як доктрина Монро. Два інших зовнішньополітичних принципу послання президента Монро від 2 грудня 1823 р. були пов'язані з іншим колом інтересів. Вони отримали остаточне оформлення в результаті обговорення американським урядом восени 1823 р. відповідей на пропозиції Дж. Каннінга (серпень 1823 р.) про спільні дії США та Англії в іспано-американському питанні у зв'язку зі чутками про загрозу інтервенції Священного союзу, а також повідомлення Ф. В. Тейла про відмову Росії прийняти представника Колумбії і про деякі загальні принципи політики союзних держав в Європі.

У ході дискусії було виявлено дві протилежні точки зору. Більшість кабінету, в тому числі військовий міністр Келхун і президент Монро,

вважали інтервенцію Священного союзу в Південну Америку можливою і схилилися до прийняття пропозицій Дж. Каннінга. Інша точка зору послідовно захищалася впливовим і добре обізнаним про дійсний стан речей державним секретарем Дж. К. Адамсом, який докладно розкрив зміст і цілі пропозицій Дж. Каннінга [59, с. 164].

Відкидаючи реальну небезпеку інтервенції, державний секретар разом з тим прекрасно розумів, якщо Англія одна виступить проти втручання Священного союзу, то і тоді вона без сумніву вийде переможцем в результаті свого панування на морі. «Але так як незалежність Південної Америки в цьому випадку буде забезпечена тільки гарантією Великобританії, це призведе до того, що колонії повністю потраплять в залежність від неї і перетворяться з колоній Іспанії в колонії Англії» [52, с. 159]. Дж. К. Адамс передбачав, що якщо Великобританія одна захистить нову державу від інтервенції Священного союзу і якщо Сполучені Штати залишаться осторонь, то вона отримає величезні торгові переваги. Сполучені Штати явно не мали наміру повністю віддавати ринок нових держав в руки Великобританії. Разом з тим Адамс підкреслив, що «дії виконавчої влади, зрештою, не можуть зв'язати націю зобов'язанням розпочати війну» [46, с. 289].

Принципи доктрини Монро отримали відображення не тільки в тексті щорічного послання президента, але і в низці дипломатичних документів, зокрема в конфіденційному меморандумі, переданому Дж. К. Адамсом барону Ф. В. Тейлу 27 листопада 1823 р. Царського посланнику було не дуже приємно вислуховувати дивну лекцію про переваги республіканських установ, право нації самій визначати свою долю, поділі світу на дві системи (європейську та американську) і т. п. Особливо ж йому не хотілося пересилати подібний документ до Санкт-Петербурга. Тому 29 листопада 1823 р. Тейл відправився до державного секретаря з проханням пом'якшити деякі вирази. Зі свого боку царський дипломат запевнив державного

секретаря в дружному розташуванні імператора і у відсутності у нього будь-яких ворожих намірів [45, с. 226].

1 грудня 1823 р. М. Тейл зміг нарешті відправити до Санкт-Петербурга виправлений «дипломатичний документ», переданий йому «конфіденційним чином» державним секретарем. «Нейтралітет Європи, – зазначалося в документі, – був одним з підстав, враховуючи які, Сполучені Штати прийняли рішення визнати незалежність Південної Америки; вони вважали і продовжують вважати, що від цього нейтралітету європейські країни не можуть на законних підставах відійти» [34, с. 385]. Державний секретар відзначав далі, що Росія є однією з тих європейських країн, з якими Сполучені Штати підтримують самі дружні та взаємовигідні зв'язки. Хороші взаємини не припинились, незважаючи на всі мінливості війни і революції. Завірівши в тому, що США будуть зберігати нейтралітет у боротьбі між новими державами і їх метрополією так довго, як муть зберігати нейтралітет європейські країни, Дж. К. Адамс повідомляв, що президент бажає зрозуміти загальну декларацію принципів щодо придушення революції у тому сенсі, що сфера їх дії обмежена Європою і не призначена для поширення на Сполучені Штати або будь-яку частину Західної півкулі.

Особливе значення мала заключна частина конфіденційної ноти: «Сполучені Штати і їх уряд не могли б байдуже ставитися до збройного втручання будь-якої з європейських країн, крім Іспанії, ні для відновлення панування Іспанії над її звільненими колоніями в Америці, ні для встановлення монархічних урядів у цих країнах, ні для переходу будь-якого з володінь в американській півкулі, тепер або раніше належав Іспанії, до будь-якої іншої європейської держави». У цьому уривку був сформульований відомий «принцип непереходу». У текст щорічного послання Монро цей принцип не увійшов. Однак, складаючи частину «комбінованої системи», він тим самим був об'єднаний в одне ціле в політиці, яка знайшла своє вираження в доктрині Монро. Як показала подальша практика, цей принцип

асоціювався в уявленні державних діячів Сполучених Штатів з доктриною [31, с. 144].

Для розуміння загального характеру доктрини Монро важливо враховувати не тільки три розрізнені параграфи, що відносяться до Зовнішньої політики, а й увесь текст президентського послання в цілому. Вельми показово, зокрема, що в тексті послання містився заклик до зміцнення системи протекціонізму. Підтверджуючи прагнення до заохочення американської промисловості, президент рекомендував переглянути тариф з метою додаткового убезпечення тих видів продукції, які США готуються виробляти або які пов'язані з обороною або незалежністю країни.

Новий протекціоністський тариф, що істотно підвищив мита на ввезені товари, було прийнято конгресом вже навесні 1824 р. Націоналістичні ідеї в області зовнішньої політики поєднувалися тим самим зі зміцненням системи протекціонізму всередині самих Сполучених Штатів. Ще більше важливо звернути увагу на заключну частину послання, де зростання могутності і благополуччя США прямо пов'язувалися з процесом експансії. «З початку, - вказувалося у посланні, - половина території у межах наших визнаних кордонів була безлюдною і дикою. З тих пір була приєднана нова територія величезних розмірів, що охоплює багато річок, зокрема Міссісіпі, навігація по якій до океану мала величезне значення для перших штатів. По всій цій території наше населення розширювалося в усіх напрямках, і утворилися нові штати в кількості, що майже дорівнює кількості тих, які склали перший кістяк нашого Союзу. Ця експансія нашого населення і приєднання нових штатів справили найкращий вплив на всі вищі інтереси Союзу, що у величезній мірі збільшило наші ресурси і додало нам силу і гідність держави, визнаної усіма» [18, с. 173].

І хоча в цілому доктрина Монро була складним і суперечливим явищем, головними в ній у кінцевому підсумку виявилися тенденції до націоналізму і експансії, до зміцнення і розширення самостійних позицій Сполучених

Штатів в Західній півкулі. Тому не дивно, що в майбутньому її принципи в першу чергу використовувалися не для захисту, а проти країн Латинської Америки, а також проти Великобританії та інших європейських держав, як конкурентів Сполучених Штатів в боротьбі за вплив у Західній півкулі. Туманний характер формулювань і сама форма доктрини, проголошеної у вигляді послання президента конгресу, що не оформленого навіть в якості звичайного законодавчого акту, дозволили уряду в кожному конкретному випадку пристосовувати доктрину до мінливої історичної обстановки [13, с. 158].

Так, наприклад, коли латиноамериканські країни спробували, посиляючись на послання Монро, отримати від США конкретні зобов'язання на випадок виникнення загрози своїй незалежності, то вони отримали недвозначну відмову. У відповідь на подібне прохання уряду Колумбії Дж. К. Адамс в серпні 1824 р. прямо вказав, що послання Монро від 2 грудня 1823 р. не може служити підставою для союзних відносин. Аналогічні звернення відхилялися і надалі [17, с. 160]. США не протидіяли ні окупації Англією Фолклендських островів у січні 1833 року, ні операцій Франції проти Мексики та Аргентини у 1838 р., ні розширенню колоніальних володінь Великобританії в Центральній Америці.

Зовсім інша картина спостерігалася, якщо справа стосувалася розширення території і впливу самих США. Не випадково принципи 1823 р. були знову підтверджені в середині 40-х років XIX ст., коли президенту Полку знадобилося обґрунтувати «право» Сполучених Штатів на приєднання Техасу, Орегони та Каліфорнії. «Ми повинні завжди підтримувати принцип, – заявляв Полк у посланні конгресу від 2 грудня 1845 р., – що тільки сам народ цього континенту має право визначати свою долю. Якщо яка-небудь його частина, утворюючи незалежну державу, запропонує об'єднатися з нашою конфедерацією, то це питання буде вирішуватися ними і нами, без будь-якого іноземного втручання» [7, с. 342].

У широких масштабах доктрина Монро використовувалася правлячими колами США в кінці XIX – початку XX ст., коли вони почали претендувати на роль повновладного господаря Західної півкулі. «У даний час Сполучені Штати практично є сувереном на цьому континенті, і їх воля – закон у питаннях, на які поширюється їх вплив», - відверто писав 20 липня 1895 року державний секретар США Річард Одні англійському послу Томасу Байарду [18, с. 157].

Таким чином, маємо констатувати, що зовнішньополітичні принципи та принципи національної безпеки, проголошені у грудні 1823 р. Президентом Дж. Монро в Конгресі США упродовж багатьох поколінь були ґрунтом дипломатії Сполучених Штатів. Вони не визнавалися світовим співтовариством у якості об'єктивної норми міжнародного права, але неодноразово використовувалися як обґрунтування для рішучих та агресивних дій Вашингтона у відносинах з зовнішнім світом. Доктрина Монро відіграла ключову роль у становленні американської держави та її дипломатії.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ МІЖАМЕРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ВІДНОСИН У СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.

2.1. США і Панамський конгрес 1826 р.

Ідея Панамського конгресу, на якому були б представлені всі американські нації, відкрито вперше була висловлена лідером боротьби за незалежність іспанських колоній в Південній Америці С. Боліваром у 1815 р. в його знаменитому «Листі з Ямайки»: «Як було б чудово, якби Панамський перешийок став би для нас тим, чим був Коринф для греків! Може бути, в один прекрасний день ми наберемо там державний конгрес представників республік, королівств та імперій, щоб обговорювати найважливіші питання війни і миру з націями трьох інших частин світу» [2, с. 167]. Метою цього конгресу стало б встановлення «конфедерації і вічного союзу» американських націй, що ніяк не ущемляли суверенітет молодих держав. Зауважимо, що під «американськими націями» С. Болівар зазвичай розумів тільки Іспанську Америку. Після вирішальної перемоги 9 грудня 1824 р. при Аякучо шлях до скликання першого в історії Міжамериканського конгресу був, нарешті, відкритий.

Боротьба Латинської Америки за незалежність стала для Сполучених Штатів серйозним викликом, на який необхідно було дати гідну відповідь. Навіть визнавши в 1822 р. незалежність латиноамериканських держав, США, ця ще недавно єдина велика республіка на периферії Священного Союзу, не визначилась у своєму ставленні до нових держав. Хто вони, союзники і партнери в боротьбі з європейським впливом, або вельми далекі сусіди з точки зору їх географічного положення, політичної культури, економічних інтересів? Скликання Панамського Міжамериканського конгресу могло стати вдалою можливістю чітко проголосити і відстояти свої цілі в регіоні.

Суспільна дискусія навколо передбачуваної участі США у цьому конгресі мала змусити якні остаточно прояснити ставлення до «південних братів». Підкреслимо, що положення було по суті непротим, адже в досягненні зовнішньополітичних завдань Сполучені Штати не могли поки спертися ні на сильну армію, ні на професійний дипломатичний корпус.

Розробляючи основи зовнішньої політики молодих держав Латинської Америки, Болівар всі свої надії покладав на Англію. Саме Англія служила для нього прикладом найкращого державного і суспільного устрою. Проанглійська орієнтація молодих держав дозволила б їм відчувати себе впевнено на переговорах з усіма державами, в першу чергу з Іспанією і північним сусідом, що набирив силу. Присутність англійської представника на Панамському конгресі повинно було, на думку визволителя, гарантувати життєвість прийнятих рішень, зміцнити престиж Латинської Америки на світовій арені. Навпаки, побоюючись експансіоністських планів північного сусіда, Болівар не бажав бачити серед гостей Панами дипломатів США [13, с.132].

Реальність, на жаль, виявилася суворішою очікувань. Панамський конгрес дійсно відбувся, однак представлені на ньому були далеко не всі молоді держави Латинської Америки, а його рішення залишилися на папері. Відразу після проголошення незалежності країн Латинської Америки загострилися серйозні протиріччя між новоствореними державами. Війна Бразилії та Аргентини за територію Східного берега Ріо-де-ла-Плати (з 1830 р. держава Уругвай), суперечки Чилі та Аргентини з Колумбією через території відповідно Нижнього і Верхнього Перу – ось таким був фон першого Міжамериканського конгресу. Надзвичайно напруженою була внутрішньополітична ситуація в молодих державах: після повалення О'Хігінса в 1823 р., на межі громадянської війни знаходилася Чилі, Аргентина, централізаторські устремління Рівадавії нашоувалися на

завзяту протидію партії федералістів. В Аргентині вибухнула громадянська війна відразу ж після прийняття конституції у липні 1826 р.

Сполучені Штати були запрошені на Панамський конгресу незважаючи на протидію самого Болівара, який не бажав посилення впливу північного сусіда [14, с. 43]. Крім Англії і США на Панамський конгрес були запрошені Нідерланди як держава, яка також мала володіння в Західній півкулі. У Сполучених Штатах до ідеї Панамського конгресу з самого початку поставилися з належною увагою. Про необхідність стежити за її розвитком писав державний секретар Джон Квінсі Адамс в своїх інструкціях першому посланнику США в Колумбії Річарду Андерсону. Крім того, можлива участь США обговорювалося в політичних колах Боготи протягом 1824 р. [23, с. 152].

Помітним етапом у становленні американської громадської думки щодо Панамського конгресу стала публікація 23 квітня 1825 р. в напівофіційному вашингтонському виданні «National Journal» перекладу статті з «Gaceta de Colombia» (27 лютого 1825) про плановану порядку денному конгресу. У ній чітко поділялися питання, що зачіпають тільки учасників визвольної війни з Іспанією, і питання, загальні для всіх американських держав. число останніх входили забезпечення неколонізації континенту, політики невтручання у внутрішні справи держав, лібералізація принципів мореплавання, а також відносини з Гаїті [33, с. 102]. Саме такі цілі входили у сферу національних інтересів США. Таке розмежування, безумовно, задовольняло громадську думку Сполучених Штатів, знімало можливі протиріччя, пов'язані з їх нейтральним статусом.

Дж. К. Адамс, змінивши Монро на посаді президента, вказав на необхідність участі США у проведенні Панамського конгресу в першому Щорічному загальному посланні від 6 грудня 1825 р. [34, с. 312]. Членство в планованому союзі американських держав було для Сполучених Штатів неприйнятним, але обговорення на конгресі загальних питань стало б вкрай

корисним для «майбутнього національного прогресу», хоча поки вигоди від участі у ньому для США було нелегко передбачити або оцінити.

Давній прихильник латиноамериканських патріотів Генрі Клей, призначений у 1825 р. державним секретарем, надавав серйозного значення участі своєї країни в Панамському конгресі. Про це свідчить вибір кандидатур представників США. Клей відправив офіційні пропозиції одному з найавторитетніших американських політиків і дипломатів Альберту Галлатіна, а також посланнику в Колумбії Річарду Андерсону, який, будучи в 1817–1821 рр. конгресменом від Кентуккі, досить активно брав участь в обговоренні латиноамериканської політики [7, с. 324]. Галлатин відмовився взяти участь в панамській місії, пославшись на небезпеку тропічного клімату і незнання іспанської мови. Усі вмовляння Клея виявилися марними, і в підсумку Галлатина замінив Джон Серджент – впливовий філадельфійський адвокат, який на той час вісім років (з 1815 по 1823 рр.) був членом палати представників [31, с. 114]. Зауважимо, що до 1826 р. Серджент ніколи не виявляв інтересу до справ Латинської Америки. На відміну від Галлатина Андерсон прийняв пропозицію із задоволенням, розуміючи почесність місії, прагнучи до зміни місць і в дуже великій мірі сподіваючись заробити грошей (за свою участь він отримав би річну платню посланника) і заощадити, так як необхідність жити в Боготі на широку ногу дорого коштувала обтяженому численними боргами дипломату.

Потім кандидатури представників на Панамський конгрес були спрямовані для затвердження в Сенат [39, с. 415]. Тут адміністрацію чекала непередбачена затримка. До обговорення кандидатур не приступили відразу, а самі «Панамські дебати» в Сенаті і Палаті представників зайняли весь березень і квітень 1826 р. [34, с. 342]. Окремі депутати підкреслювали, що участь США в Панамському конгресі означала б забуття ізоляціоністських принципів батьків-засновників і залучення в «обмежуючі союзи», проти яких попереджав Джордж Вашингтон в своєму Прощальному посланні.

Противники участі США в Панамському конгресі піддали нещадній атаці основи висунутих у 1820-і роки зовнішньополітичних принципів. Вони вважали, що, слідуючи на ділі доктрині Монро, Сполучені Штати візьмуть на себе занадто важкі зобов'язання, відмовляться від вигідного нейтралітету. Багато звертали увагу на лицемірну подвійність політики США: з одного боку, адміністрація підтримує молоді республіки Латинської Америки, а з іншого, - виходячи з власних інтересів, виступає за збереження влади Іспанії на Кубі і Пуерто-Ріко.

Мішенню стали і латиноамериканські дипломатичні документи щодо скликання Панамського конгресу, багато положень яких допускали широке тлумачення. Виходячи з них, можна було зробити висновок, що міжамериканський конгрес стане не просто дипломатичною зустріччю, а постійним наднаціональним органом воюючої з Іспанією конфедерації Південної Америки. Критики навіть порівнювали Панамський конгрес з Континентальним конгресом часів Війни за незалежність. Таким чином, участь США в Панамському конгресі неминуче означало б втрату нейтрального статусу, а то і необхідність втрутитися у війну з Іспанією.

Цікаво, що і противники, і прихильники участі США в Панамському конгресі були згодні в одному: цей конгрес бачився їм абсолютно новим, небаченим, справді епохальною подією. У ході дебатів сенатори будували найсміливіші припущення, але ніхто навіть не наважився припустити, що зустріч в Панамі виявиться настільки не результативною.

У кінцевому підсумку 14 березня 1826 р. Сенат все ж проголосував за кандидатури американських представників у Панамі. Залишалося затвердити фінансування поїздки. Опір конгресу планам адміністрації змусив Адамса виступити 15 березня з досить розлогим посланням, де обґрунтовувалася необхідність присутності США в Панамі [38, с. 463]. Звільнення Латинської Америки від колоніальної залежності Адамс назвав «великою революцією у справах людських», «одним з найбільш багатообіцяючих подій епохи». Усі

рішення Панамського конгресу глибоко торкнуться інтересів США. Відмова від участі в ньому стане грандіозною помилкою, упущена буде можливість «послужити нулям Божественного Провидіння; поширити заповітну благодать Спасителя Людства; сприяти, щоб у наступних віках запанували «мир на землі і в людях благовоління» [37, с. 459]. Червоною ниткою у тексті проходить прийом, до якого вдавався свого часу Клей: рух латиноамериканських повстанців неодноразово порівнюється з Війною за незалежність США.

Однією з головних завдань Адамса було переконати аудиторію в тому, що участь у діяльності Панамського конгресу суперечить прощальному посланню Вашингтона. Порада Вашингтона стосувалася відносин слабких республіканських Сполучених Штатів з далекою могутньою Європою. З тих пір становище кардинально змінилося: можливості США вирости, поряд виникли вісім нових держав, сім з яких поділяють республіканські ідеали, завдання протидії європейському втручання повинні вирішуватися спільно.

Адамс уклав своє послання справжнім гімном Панамському конгресу: «Він спрямований на поліпшення стану людини. Він близький того духу, яким пройнята декларація нашої незалежності, який надихнув преамбулу нашого першого договору з Францією, продиктував наш перший договір з Пруссією і інструкції, згідно з якими він був укладений, заповнив серця і запалив душі безсмертних засновників нашої Революції» [44, с. 356].

Докази президента не переконали сенаторів. Питання про виділення необхідних коштів на участь в Панамському конгресі також викликало нові запеклі дискусії. Виділення грошей на поїздку американських представників було схвалено Сенатом тільки 3 травня (23 голоси «за» і 19 «проти»). Можна з великою часткою ймовірності стверджувати, що закулісним організатором кампанії проти участі США в Панамському конгресі був визнаний майстер політичної інтриги Мартін Ван-Бюрен. Влаштована в Сенаті обструкція сильно вдарила по позиціях адміністрації. У політичну історію США ці

дебати увійшли як важливий етап формування демократичної партії - партії генерала Ендрю Джексона [36, с. 189]. Усі дев'ятнадцять сенаторів-супротивників участі США увійдуть в 1830-і роки в Демократичну партію, десяти з них Джексон запропонує пости в адміністрації [33, с. 106].

Плантаторам Півдня, захисникам «прав штатів» належало стати однією з опор, що складалася в Демократичній партії. Дійсно, серед противників участі США в конгресі Південь представляли 11 сенаторів, серед прихильників адміністрації південців було всього сім. У числі перших були такі видатні прихильники рабства, як Рендольф, Хейн, Харпер, Мекон, Тезвелл. Деякі жителі півдня побоювалися, як би в ході засідань Панамського конгресу білим представникам не довелося б сидіти разом з чорношкірими [34, с. 317]. З неприхованою тривогою дивилися вони на плани звільнення Куби і Пуерто-Ріко, скасування расової дискримінації, заборони работоргівлі. Найбільше лякала загроза «експорту» карибської «революції рабів» у сусідні землі південних штатів США.

Саме після завершення Панамських дебатів конгресмен від Південної Кароліни Джозеф Джіст одним з перших проголосив появу нової двопартійної системи – поділ політиків на прихильників адміністрації та опозиціонерів [39, с. 416]. Андерсон, ще тільки дізнавшись про затримку з обговоренням місії, передбачив, що Панамські дебати призведуть до поділу на партії ворогів і друзів адміністрації. Дійсно, обговорення участі США в першому Міжамериканській конгресі вийшло за рамки зовнішньополітичних суперечок, ставши по суті голосуванням про вотум довіри президенту Джону Квінсі Адамсу.

Дослідники відзначають вплив поглядів Адамса на зміст інструкцій Клея. Окремі з них прямо пов'язують ідеї, закладені в інструкціях Клея, з посланням президента від 15 березня 1826 р. [42, с. 376]. Не слід, проте, применшувати роль державного секретаря. 15 березня Адамс лише коротко окреслив позицію США: нейтралітет («незацікавленість»), відстоювання

принципу взаємності в торгівлі, боротьба з каперством, «паперовими» блокадами і работоргівлею [45, с. 277]. Ці принципи самі по собі не закладали нічого нового у зовнішньополітичній доктрині США.

Не можна забувати, що послання президента адресувалося опозиційно налаштованому конгресу, так що найгостріші питання президент намагався затушувати: так, майже нічого не було сказано про кубинську проблему. Головним для Адамса було відстояти необхідність участі США, довести, що воно не суперечить принципам Прощального послання Вашингтона. Завдання ж Клея, полягало в схиланні керівництва до дії для дипломатів, чия присутність на Панамському конгресі було справою вже вирішеною.

У своїх інструкціях Клей виділив найбільш важливі для Сполучених Штатів теми переговорів - це торгівля і мореплавання, морське право, права нейтральних і ворогуючих держав. При цьому основну увагу пропонувалося приділити саме двостороннім переговорам, а не роботі над спільними документами [52, с. 185].

Клей наполягає на вузькодипломатичній ролі Панамського конгресу. Сполучені Штати відкидали ідею створення якого-небудь вищого органу, що залагоджував би протиріччя між американськими державами. Така пропозиція, на думку Клея, в цілому була нереалістичною і до того ж суперечила б конституції. Підтримувалося лише підписання спільних декларацій про неколонізацію і про свободу віросповідання. Вихідною точкою позиції США були нейтралітет (у тому числі, в аргентино-бразильській війні) і визнання необхідності якнайшвидшого укладення миру з Іспанією, але без будь-яких поступок з боку молодих латиноамериканських держав.

Захист принципів вільної торгівлі повинен був, на думку Клея, стати найважливішим завданням Андерсона і Серджента на конгресі. Саме тут лежали протиріччя Сполучених Штатів і Англії. Державний секретар

підкреслював, що мир з Іспанією не повинен бути досягнутий шляхом надання колишній метрополії будь-яких торгових привілеїв [59, с. 218].

США на противагу Англії послідовно відстоювали курс на лібералізацію морського права - захист нейтралітету, заборону каперства, вузьке тлумачення поняття морської блокади (щоб блокада була визнана нейтральними державами, вона повинна бути встановлена не тільки *de jure*, але і *de facto*) і свободу «перевізної» торгівлі. Останнє було дуже вигідно Сполученим Штатам, так як їх торговий флот вже був досить сильний, а у латиноамериканських держав він по суті був відсутній. Таким чином, Сполучені Штати могли стати конкуруючим посередником в економічних зв'язках Латинської Америки з Європою (в першу чергу з Англією).

Лібералізація принципів торгівлі та мореплавання потенційно представляла загрозу «володарці морів» – Англії. Як відомо, Англія перейшла до політики вільної торгівлі тільки 1846 року (скасування так званих хлібних законів), а в 1820-ті роки ще твердо стояла на принципах протекціонізму. Ця програма, яку Сполучені Штати відстоювали з часу здобуття незалежності, отримає силу міжнародно-правового акта з ініціативи Франції на Паризькому конгресі 1856 р.

Питання про форму правління в нових державах, за визнанням самого Клея, належав до числа найбільш делікатних. Було відомо про різноманітні плани європейських держав схилити Болівара до встановлення монархій в Латинській Америці [42, 368]. Загальною рекомендацією служила установка уникати дискусій з цієї проблеми. Клей писав, що Сполучені Штати пропонували за краще свою форму правління всім іншим, однак ні в якій мірі не налаштовані нав'язувати її іншим державам. Та державний секретар вважав категорично неприйнятними пропозиції, які пов'язували визнання латиноамериканських держав зі встановленням монархічних режимів. Формальний акт визнання вже незалежних *de facto* держав, що кров'ю вибороли свободу, не вартував таких поступок. Таким чином, якщо дискусій

про форму правління слід уникати, потрібно, тим не менш, використовувати будь-яку доречну можливість нагадати про «священний обов'язок будь-якої держави відкидати будь-який іноземний диктат в своїх внутрішніх справах» [44, с. 342].

Безумовно, найголовнішим проблемою Панамського конгресу мало стати обговорення ситуації на Кубі і Пуерто-Ріко, де, як і раніше, зберігалася влада Іспанії. Саме кубинське питання погрожував ускладнити відносини США з Латинською Америкою. Адже плани визвольної експедиції на острів загрожували балансу сил, котрий склався, на думку Сполучених Штатів, у Карибському морі. Дотримуючись позиції, вперше викладеної у ноті Міддлтона від 10 травня 1825 р., Клей підкреслював важливість збереження *status quo* на Кубі і Пуерто-Ріко, тобто по суті у всьому Карибському басейні [43, с. 412].

В інструкціях розглядаються три можливі сценарії розвитку положення на Кубі. Відповідно до першого з них, Куба одержує незалежність, збереження якої ґрунтується на її власних силах, без іноземної допомоги. Клей прагне довести, що такий сценарій нереалістичний, що стан справ на Кубі занадто сумний, щоб цей острів міг стати справді самостійною державою. Він наводить приклад з незалежністю Гаїті, що не принесло їй нічого, крім проблем [41, с. 336].

Інший сценарій – незалежність Куби під гарантіями іноземних держав. Тоді природно постає питання, що це будуть за держави – тільки американські або американські і європейські, в чому полягатимуть ці гарантії, який буде внесок сторін, хто буде командувати військами. Такі ускладнення можуть привести до абсолютно непередбачуваних наслідків, вважає Клей.

Нарешті, третій сценарій полягав у спробі анексії (нехай тимчасової) Куби Колумбією або Мексикою в разі проведення ними визвольної експедиції. Сам факт такої експедиції, незалежно від її результату, привів би

до серйозного порушення балансу сил у Вест-Індії, торкнувся б інтересів багатьох держав, у тому числі великих європейських держав. Клей стверджує, що при втручанні європейських держав у кубинські справи виключно з метою збереження status quo, Сполученим Штатам доведеться проти їх власного бажання встати на сторону Європи. До того ж Клей вважав, що після втрати більшої частини своїх колоній Іспанія може успішно зосередити свої сили на захисті залишилися володінь, у першу чергу Куби. Він сумнівався, що Мексика і Колумбія володіють необхідними можливостями, щоб вдало провести таку експедицію. Навіть якщо на перших порах їм і буде супроводжувати успіх, європейські держави (насамперед Англія і Франція) не дадуть розвинути його. Таким чином, буде існувати мотроянда переходу Куби під владу Англії чи Франції. Як уже згадувалося, в кубинському питанні був також аспект, тісно пов'язаний ні з зовнішньою, а з внутрішньою політикою США: ускладнення ситуації на острові, де значну частину населення становили негри-раби, могло, на думку стурбованих американських спостерігачів, привести до війни однієї раси проти іншої і сколихнути плантаторський Південь.

Вважаючи за краще, звичайно, бачити Латинську Америку республіканською, Сполучені Штати вважали неприйнятним втручання у внутрішні справи іноземних держав з метою нав'язати ту чи іншу форму правління. Єдине, що запропонував Клей в регламентуванні внутрішньої політики держав Західної півкулі, – це підписання спільної декларації про свободу віросповідання.

Генрі Клею вдалося викласти широку програму латиноамериканської політики США. Ця програма ґрунтувалася на нейтральному статусі Сполучених Штатів і включала в себе першу чергу розвиток торговельних зв'язків на фритредерських принципах. Нейтралітет диктував невтручання у відносини між американськими державами (наприклад, в аргентино-бразильської війні) і відмова від укладення яких би то не було

міжамериканських союзів. Сполучені Штати виступали за якнайшвидше залагодження відносин Іспанії з колишніми колоніями, але при цьому важливою умовою було збереження іспанської влади на Кубі і Пуерто-Ріко.

Отримання згоди Сенату на поїздку в Панаму не дало належного результату. Погані латиноамериканські дороги, а також його величність випадок, сплутали всі плани державного секретаря. Андерссон помер від жовтої лихоманки в Картахені по дорозі в Панаму, так і не встигнувши навіть отримати текст інструкцій, а Серджент просто запізнився на конгрес [52, с. 187]. Таким чином, представників США на першому конгресі американських націй не було.

На Панамському конгресі були представлені делегати від Колумбії, Мексики, Центрально-Американської Федерації і Перу, а також спостерігачі від Англії та Голландії. Він тривав трохи менше місяця – з 22 червня по 15 липня 1826 року і був розпущений через нестерпні погодні умови. Передбачалося, що конгрес буде знову скликаний в Такубайї, однак цього так і не відбулося [46, с. 357]. Положення договору «Про вічний союз і конфедерацію», що включали створення спільної армії і флоту, єдину систему вирішення спорів і навіть загальне американське громадянство, були ратифіковані тільки Колумбією і ніколи не проводилися в життя [25, 98]. Ідею Панамського конгресу довго обговорювали, програму ретельно готували, з нетерпінням чекали відкриття – одні з надією, інші з тривогою, – але підсумки зустрічі вразили навіть песимістів. Розрив між очікуваннями і результатами виявився приголомшливо великий.

Єдиною державою, яка отримала вигоду з Панамського конгресу, стала Англія. Провал Панамського конгресу пом'якшив невдачу Сполучених Штатів. Хоча інструкції Клея представникам США на Панамському конгресі були затребувані за своїм первісним призначенням, праця по їх підготовці виявився не даремною. Основні положення цього дипломатичного документа, що влаштувалися політику нейтралітету, лібералізацію торгівлі і

мореплавання, дії на захист status quo в Карибському басейні, визначили напрямки латиноамериканської політики США майже до самого кінця XIX століття. У принципах доктрини Монро (неколонізація і невтручання) і Прощальному посланні (нейтралітет і розвиток торговельних зв'язків) немає протиріч. Підкреслимо, що в самому тексті президентського послання від 2 грудня 1823 р. поряд з постулатами, які згодом отримують назву доктрини Монро, містяться і положення Прощального послання 1796 р. Потрібно пам'ятати і про принцип «непереходу», сформульованому Адамсом, який увійшов до складу доктрини Монро як комбінованої системи політики. З усього цього набору зовнішньополітичних концепцій у другій половині 1820-х років найбільш затребуваними виявилися саме Прощальне послання і принцип «непереходу» [7, 269].

Отже, спільність принципів державного устрою (в даному випадку скоріше за формою, ніж за змістом) не виключає контакту інтересів, в тому числі антагоністичного. Це було вірно не тільки для монархій старого порядку, а й для молодих республік Західної півкулі. У ході Французької революції і наполеонівських воєн легітимісти вперше ясно усвідомлюють єдність своїх ідейних принципів і в 1815 р. у Парижі прагнуть звести новий європейський порядок на основі спорідненості монархічних інтересів. Після невдачі з Панамським конгресом у Клея більше не було приводів докладно викладати свої погляди на перспективи Латинської Америки.

2.2. Криза в Домініканській республіці та американські плани анексії

Країни Карибського басейну мали велике стратегічне і економічне значення для США та з початку утворення цієї держави займали в її планах особливе місце. У середині XIX ст. США уже не однозначно виражали свої агресивні наміри стосовно Антильських островів. Президент Ф. Пірс, що перебував на посаді у 1853–1857 рр. оголосив політику його уряду

експансійною. У цьому напрямі було зробив і перші кроки з купівлі на острові Гаїті півострова і бухти Самана, що належали Домініканській республіці. Така покупка створила сприятливі умови для розбудови бази американського флоту. У 1853 р. державний секретар П. Мерсі направив до Сантпа-Домінго свого агента У. Касно для отримання необхідної інформації і для підписання договору про дружбу. В інструкції, яку отримав цей посланець, говорилося про важливість визнання Сполученими Штатами Домініканської республіки та підписання з нею відповідних цьому статусу угод. Такі дії з боку США здійснювалися для отримання під свій контроль частини території республіки.

5 жовтня 1854 р. У. Касно було підписано від імені уряду США договір про мир, дружбу, мореплавство, торгівлю і видачу злочинців. Однак втручання британського і французького консулів звело цю справу нанівець. Конгрес Домініканської республіки цей договір не ратифікував [11, с. 74].

14 квітня 1865 р. над фортом Самтер було піднято американський прапор. У цей же день було вбито і президента А. Лінкольна. Новим президентом на 1865–1869 рр. став Е. Джонсон. 30 квітня 1865 р. іспанські колоністи змушені були залишити Санто-Домінго. Зусиллями патріотів було відновлено державну незалежність Домініканської республіки. Таким чином, 1865 р. став важливою віхою в історії США і Санто-Домінго. Тепер склалися умови для відновлення переговорів, перерваних Громадянською війною та іспанським вторгненням [35, с. 376].

Політичне та соціально-економічне становище Домініканської республіки було вкрай складним. У цей час розгорілася жорстока боротьба між політичними угрупованнями та військовими генералами. Для відновлення миру в країні, на пост президента було запрошено Б. Баес. Який уже двічі обіймав цю посаду і який нічого не зробив для того, щоб запобігти анексії країни та вигнання колонізаторів. 8 грудня 1865 р. Баес втретє був проголошений президентом, однак його становище було надзвичайно

хитким, проти нього виступала опозиція. Для зміцнення свого становища Баес вдавався до репресій. Потреба в грошах і в захисті змусила його шукати союзників. Він розпочав переговори з Францією і був готовий поступитися їй за гроші частиною домініканської території. Держсекретар США Сьюард був переконаний, що потреба в грошах зробить можливим домовитися з домініканським президентом проти купівлі прав США на бухту і півострів Самана.

Однак з початком переговорів Баса було усунуто від влади і він утік з країни. Новий президент Хосе Мораль Кабраль був не менше зацікавленим у підтримці США і поспішив заявити, що його уряд буде вітати американські капіталовкладення і підтримуватиме комерційні заходи громадян США. До Санто-Домінго було направлено нового американського торгового агента Сомерса Сміта, який розпочав новий тур переговорів [34, с. 110].

16 вересня 1866 р. США офіційно визнали Домініканську республіку, після чого до країни почали прибувати американські бізнесмени, які намагалися скористатися сприятливою обстановкою та прибрати до рук вигідні концесії, які обіцяли величезні прибутки. Ці люди стали активними помічниками державного департаменту і пропагандистами ідеї анексії Домініканської республіки.

Міністр закордонних справ Домініканської республіки Хосе Гарсія і С. Сміт швидко домовилися. За 1 млн. дол. і зброю домініканський уряд погодився здати США в оренду вугільні копанки Самана, а також надати у використання миси Левантадо та Каренеро, які закривали вхід до бухти Самана. Про такі результати Сьюард повідомив американський уряд, який схвально їх оцінив. 5 грудня 1866 р. С. Сміт отримав інструкції, а 17 грудня Сьюард відправив до Санто-Домінго свого сина і помічника Фредерико Сьюарда, доручивши йому завершити переговори з купівлею Самана [33, с. 364]. Однак, успішній кампанії завадили положення домініканської

конституції, якими уряду заборонялося продавати території ішій державі. Переговори зайшли в глухий кут.

Не отримавши від США ні грошей, ні підтримки президент Кабаль опинився у складному становищі і не зміг протистояти своїм противникам. В Домініканській республіці відбувся черговий переворот. У лютому 1868 р. до влади прийшов тимчасовий перехідний уряд, який знову запросив Баеса зайняти пост президента [32, с. 215].

Президент Баес виніс урок з попереднього свого досвіду. Перебуваючи в еміграції він дійшов висновку, що вірною гарантією міцності домініканського уряду може стати лише підтримка США. Тому він почав шукати контакти з С. Смітом, який перебував у той час в Санто-Домінго. Він намагався донести до політикуму США, що більше не бажає мати справу з Францією і готовий повністю довіритися дружбі зі США.

29 березня 1868 р. Баес висадився в Санто-Домінго і за першої зустрічі зі Смітом завірив його, що доб'ється вилучення з конституції країни статті про заборону продажу національної території іншій державі. Американські резиденти в Санто-Домінго переконалися, що патріотизм Баеса купується і продається, питання лише ціни. Сміт рекомендував державному департаменту США не затягувати з визнанням легітимності влади Баеса. У Касно, який продовжував у особистих інтересах клопотатися про зміцнення американських позицій на домініканській території, доповідав у Вашингтон, що Баес і багато інших впливових домініканців виражають бажання про включення Домініканської республіки до складу США [38, с. 427]. Таким чином, мова уже не йшла про оренду лише бухти Самана і навіть не про купівлю, а про анексію всієї території Домініканської республіки, ліквідацію її незалежності.

Цікаво, що, ставши на шлях зради державних інтересів, Баес доручив переговори з державним департаментом США не домініканцю, а громадянину США, такому ж безпринципному авантюристу і шукачеві

наживи, як Касно та його однодумцеві полковнику Фабенсу. Ці люди, що вирішили зробити собі статки за рахунок Домініканської республіки, стали найближчими радниками Баеса у переговорах з Вашингтоном.

Між іншим, Баес добре розумів, що зреалізувати задуману зраду буде не просто. Домініканський народ, що мав міцні традиції національно-визвольної війни, який тільки скинув іспанське іго, не прийняв би добровільно нових колонізаторів. Тому Баес попросив США направити до берегів Санто-Домінго американські військові кораблі і дати йому грошей на утримання репресивного апарату [39, с. 532].

9 грудня 1868 р. Президент Джонсон у щорічному посланні Конгресу заявив, що США повинні допомогти вирішенню політичних і соціально-економічних проблем, що стояли перед домініканським народом, тому потрібно анексувати цю республіку зі згоди її народу та схвалення інших націй [7, с. 276]. Прибічники анексії Домініканської республіки та Фабес, що перебував у Вашингтоні та інші ділки, пов'язані з Санто-Домінго, вирішили відкрито заявити про свої плани. Питання про анексію Домініканської республіки став предметом обговорення в конгресі.

12 січня 1869 р. до палати представників було внесено резолюцію Бенкса, що уповноважувала президента за згодою домініканського народу взяти цю країну під протекторат США. І допомогти їй у встановленні республіканських інститутів. Резолюція викликала дебати, а 1 лютого 1869 р. депутатом Ортисом було внесено іншу, ще більш конкретну резолюцію, де говорилося, що Домініканська республіка за згодою її народу повинна бути допущена до Союзу в якості території Санто-Домінго [26, с. 65]. Однак прибічники анексії перестаралися: резолюція була з тріском провалена. Сьюард це пояснював тим, що конгресмени не знають справжнього стану справ в Домініканській республіці, оскільки донесення Сміта, як конфіденційні матеріали, зберігалися державним департаментом в таємниці. Щоб надати прибічникам анексії необхідний матеріал, було вирішено

направити до Санто-Домінго спеціального спостерігача і його доповідь передати конгресу. Цього спостерігача визначив голова комісії палати закордонних справ генерал Бенкс. Його вибір прийшовся на полковника на уже відомого нам Фабенса.

Таким чином, Фабенс опинився в ролі слуги двох панів, людиною, яка представляла інтереси двох країн, але який дотримувався власних корисливих інтересів. Конгрес не міг цього не знати, інакше чому, давши Фабенсу своє доручення, палата представників спеціально обговорила, що він не повинен отримувати ніяких засобів на свої витрати?

У лютому Фабенс відправився до Санто-Домінго, щоб придумати відповідну доповідь. 11 лютого він повернувся до Вашингтона і вручив його новому державному секретареві Гамільтону Фішу, який мав донести його до відома нового американського президента У. Гранта. Обрання Гранта відкрило широкі можливості для експансіоністських устремлінь США. Новий президент проявив високу зацікавленість і в домініканському питанні. Перш за все він направив до Баєса вірну собі людину, яка мала вивчити умови приєднання Санто-Домінго до США. По-друге, він узяв Баєса під захист американських збройних сил, які повинні були паралізувати активність антибасистських сил в країні та на Гаїті [33, с. 389].

У липні 1869 р. до Санто-Домінго відбув емісар Гранта – його особистий ад'ютант генерал Орвіл Беккок. Окрім інструкцій Фіша, він отримав листа від Гранта для Баєса, що містив рекомендації і побажання. Одночасно міністр морського флоту Д. Робсон наказав командиру військового судна «Семинол» надавати місії Беккока «моральну підтримку вогнем гармат» [37, с. 274]. Також було віддано наказ про переслідування і захоплення маленького судна «Телеграфо», спорядженого противником Баєса генералом Лупероном, який обстріляв домініканські кораблі. Це було пряме втручання в боротьбу домініканських патріотів проти антинаціонального уряду. Грант підтримав

Баеса, який був готовий служити інтересам США, проти лібералів, які б не допустили окупації своєї країни.

Беккок прибув до Санто-Домінго у супроводі Фабенса, який по дорозі встиг стати його другом. На березі його зустрів Касно, який став його перекладачем під час зустрічі з Баесом. Результатом їх спільних зусиль став проект договору про анексію Домініканської республіки, підписаний 4 вересня 1869 р. Беккоком і міністром закордонних справ Домініканської республіки Готьє. Грантом було схвалено привезений секретний проект договору і взявся за підготовку суспільної думки, яка мала вирішити його долю [41, с. 426].

Президент Грант сам, порушуючи усталені традиції, довів до відома своїх міністрів суть привезеного документу. Щоб запобігти заперечення, пояснив, що мова йде лише про проект договору, оскільки Беккок, будучи людиною військовою, не мав офіційних повноважень на підписання договору. Для підписання договору потрібно було надати повноваження новому американському торговому агенту Р. Перрі. У листопаді 1869 р. Беккоку довелося повторно прибути до Санто-Домінго, щоб бути присутнім при офіційному підписанні двох договорів між США і Домініканською республікою. Перший з них передбачав анексію Домініканської республіки, другий був заготовлений на той випадок, якщо сенат не ратифікує перший. У ньому йшлося про оренду бухти і півострова Самана на термін 99 років і передбачав в подальшому їх купівлю США за 2 млн. дол. золотом. Негайно після підписання договорів Беккок видав Баесу біля 150 тис. дол., а сам у супроводі Фабенса та інших американських діячів, зацікавлених в анексії, відправився до Самана, де було піднято прапор США на знак приєднання цієї території до США [46, с. 265].

21 грудня 1869 р. Грант надав обидва договори на обговорення кабінету, а на початку січня прийнявся за підготовку обговорення їх у сенаті. 10 січня 1870 р. обидва документи були передані до сенату. Для прибічників анексії

розпочалися гарячі дні. Їм потрібно було «опрацювати» сенаторів, переконати їх в думці потрібності анексії Домініканської республіки. Враховуючи, що далеко не всі були в захваті від ідеї такої агресивної анексії, доводилося проробити досить значну роботу.

Тим часом у Домініканській республіці над урядом Баєса збиралися хмари. Лідери опозиції – генерал Луперон і колишній президент Кабраль – вступили в союз з Н. Саже – суперником президента сусідньої республіки Гаїті Сальнава. Падіння Сальнави було б серйозним ударом пот Баєсу, якого той підтримував. У січні Сальнава змушений був втікати з Порт-о-Пренса, потрапив до рук генерала Кабралья, який видав його Саже, який готовий був тепер підтримувати Кабралья і сприяти скиненню Баєса. Розуміючи небезпеку, Баєс згадав про допомогу і президент Грант її надав. До кінця лютого режим Баєса охороняли 7 військових кораблів США [59, с. 16] .

Така підтримка надихнула Баєса на проведення в країні плебісциту з питання анексії. Цей захід проводився в умовах терору, яким було паралізовано всяке волевиявлення народу. В результаті комедії плебісциту Баєс зміг повідомити до Вашингтона про вираження домініканським народом «волі до об'єднання зі США» [63, с. 376]. Для того, щоб допомогти Гранту зламати супротив сенату, Баєс направив до Вашингтона Фабенса, вручивши йому вірчі грамоти як надзвичайному і повноважному послу Домініканської республіки в США.

У сенаті проти анексії виступила група радикальних республіканців на чолі з головою сенатської комісії Ч. Самнером. Дебати в сенаті розпочалися після промови Самнера 24 березня, у якій він різко засудив запропонований договір. Він вказував, що анексія Санто-Домінго призведе до нових авантур в Карибському морі і викличе ускладнення відносин з європейськими державами, звалить на американський народ тягар державного боргу Санто-Домінго, загострить питання громадянської війни тощо. Частина сенаторів виступила за анексію і можливість користуватися багатствами

Домініканської республіки. Не допомогло і втручання гранта, який, всупереч традиціям, 31 травня 1870 р. звернувся до сенату з особливим посланням, де доводив, що анексія зміцнить доктрину Монро і буде сприяти національній обороні США [46, с. 287].

Голосування в сенаті завершилося провалом для прибічників анексії. Це стало провалом для експансіоністів і серйозним ударом по престижу президента. Однак Грант не бажав визнавати себе переможеним і в другому щорічному посланні конгресу 5 грудня 1870 р. присвятив Домініканській республіці цілий розділ, вихваляючи її багатства та рекомендував конгресу схвалити договір про анексію об'єднаних революцією обох палат. Це побажання президента конгрес залишив без уваги [38, с. 456].

Говорячи про причини провалу анексіоніських планів Гранта, варто шукати їх у конфлікті між законодавчою і виконавчою гілками влади, антагонізмом Гранта і Самнера. Справжні ж причини ще й крилися у тому, що в 1870 р. анексії Домініканської республіки не диктувалася ні стратегічними, ні політичними, ні економічними інтересами американського капіталізму. Йшло освоєння Заходу і ділові кола США не бачили ніякої необхідності в анексії маленької республіки, яка не являла для них ніякої небезпеки. Купка ділків, які захопили за допомогою Баеса в Домініканській республіці великі земельні володіння, вигідні концесії та привілеї, не змогла провести за собою більшість в сенаті, не отримала вона підтримки і поза межами конгресу. З часом увага США до Домініканської республіки зросла. На початку ХХ ст. американські фінансові кола поставили країну під свій контроль, за яким настала військова окупація, що тривала 8 років.

РОЗДІЛ 3

ПОЗИЦІЯ США ЩОДО ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

3.1. США і проблема будівництва Панамського каналу

В останні десятиліття ХІХ століття бурхливий ріст економічного потенціалу перетворив Сполучені Штати в одну з найбільш індустріально розвинених країн світу. Це посилювало прагнення правлячих кіл американської держави до активізації зовнішньополітичної експансії, до завоювання зовнішніх ринків збуту товарів і сфер застосування капіталів. Тому найважливішим завданням для США стало спорудження міжокеанського каналу і встановлення одноосібного контролю над ним.

Для США питання про канал між двома океанами мав велике значення в економічній і політичній боротьбі за світові ринки. У стратегічному плані проєктований канал дозволив би встановити повний контроль над країнами Центральної Америки і Карибського басейну. Канал був важливий в символічному плані, як плацдарм для здійснення «цивілізаційної місії» США. У зв'язку з цим розгляд основних етапів боротьби Сполучених Штатів за вирішення проблеми споруди міжокеанського каналу є актуальним, так як в ході цієї боротьби був зумовлений вибір Панамського перешийка як місце знаходження майбутнього каналу. Особливу важливість і інтерес представляє вивчення характеру, особливостей дебатів в американському конгресі з питання міжокеанського каналу, зокрема, позицій прихильників нікарагуанського і панамського проєктів каналу.

Проблема спорудження міжокеанського каналу займала найважливіше місце у зовнішній політиці США протягом декількох десятиліть з ХІХ століття. Це було обумовлено особливою роллю каналу як провідної транспортної лінії в розвитку океанського транзиту Західної півкулі. Однак

якщо спочатку інтереси США носили здебільшого економічний характер, то в подальшому до них приєдналися обставини військово-стратегічного та геополітичного порядку. Тому політичні кола США з другої половини XIX століття стали поступово схилитися до необхідності більш активного втручання у вирішення цієї проблеми. До цього їх підводила також та обставина, що в основному завершився процес утворення американської держави, підсилив національно-патріотичні настрої щодо участі США в спорудженні та управлінні каналом.

У цілому політику США щодо міжокеанського каналу можна розділити на три етапи. Перший етап (з 30-х років XIX століття – до Громадянської війни) характеризувався спробами обстеження можливих шляхів проходження каналу, коли головне завдання США бачили у визначенні міжнародного статусу каналу. В результаті підписання з Великобританією договору Клейтона–Булвера 1850 р. США заявили про себе як рівноправного партнера Великобританії у здійсненні спільного контролю майбутнього каналу [41, с. 465]. Це дозволяло Сполученим Штатам також брати участь у «наведенні порядку» в латиноамериканських країнах і забезпечувати політико-економічні дивіденди від такого контролю.

На другому етапі, що охоплює період після закінчення Громадянської війни у США до 1902 р, визначилися два найбільш прийнятних з технічної точки зору маршруту каналу - панамський і нікарагуанський. При цьому з 80-х років XIX століття в умовах небезпеки успішного завершення будівництва каналу Францією нікарагуанський маршрут розглядався США як пріоритетний. Прояв експансіоністських тенденцій у зовнішній політиці в кінці XIX століття посилювало геополітичне значення міжокеанського каналу і Сполучені Штати зробили зусилля щодо перегляду міжнародного статусу каналу, що закінчилися підписанням з Великобританією договору Хей–Паунсфота 1901 року [17, с. 12]. Великобританії довелося піти на поступки і відмовитися від принципу нейтралітету в силу об'єктивних обставин, перш за

все, пов'язаних з розташуванням каналу в Західній півкулі. В результаті між двома державами фактично відбувся поділ сфер впливу, і Великобританія визнала лідируючу роль США в контролі за каналом.

Питання про місце розташування майбутнього каналу, що став предметом гострих дебатів в американському конгресі 1901–1902 рр. в основному зводився до обговорення двох маршрутів – через Панамський перешийок і по території Нікарагуа та Коста-Ріки. Відповідно в Сенаті і Палаті представників склалися угруповання зі своїми лідерами, котрі намагаються відстояти той чи інший проект. Аналіз дебатів показує, що головними аргументами прихильників панамського проекту були менша протяжність і відносно низька вартість будівництва каналу [24, с. 297].

Аргументація нікарагуанської угруповання в основному спиралася на існування сприятливих політичних умов з боку Нікарагуа і Коста-Ріки для здійснення будівництва, близькість до американських кордонів і наявність здорового клімату в цих країнах. Характер обговорення питання про місцезнаходження каналу в конгресі в кінцевому підсумку змусив лобістів Нової компанії Панамського каналу маневрувати, намагаючись вплинути, як на хід дебатів, так і на остаточний результат голосування за маршрутом каналу. Жорстка позиція Нікарагуа і Коста-Ріки, які відмовилися від досягнення прийнятної для США угоди в рамках договору Хей–Паунсфота 1901 року, стала вирішальним моментом у визначенні маршруту майбутнього каналу [27, с. 224].

Третій етап (1902–1904 рр.) ознаменувався початком американо-колумбійських переговорів відповідно до прийнятого закону 28 червня 1902 р. які на ділі були приречені на провал через непоступливість двох держав щодо статусу зони каналу. Протиріччя, що виявилися між двома державами щодо статусу зони Панамського каналу не тільки сповільнили хід переговорів, а й викликали різку критику уряду з боку американської громадськості. Наслідком цього стала активізація діяльності прихильників

нікарагуанського проекту в американському Сенаті. Критика уряду з їх боку зосередилася на доказі неможливості отримати від Колумбії права на будівництво американського каналу під американським контролем [36, с. 312]. У першу чергу аргументи стосувалися затвердження про недійсність продажу французькою компанією своєї власності Сполученим Штатам, а також доказів відсутності політичної стабільності в Колумбії. Посилення позицій нікарагуанського угруповання в Сенаті відбулося після відмови Колумбії ратифікувати договір Хей–Ерран, що поставило під удар панамський проект. У всякому разі, для американського уряду в такій ситуації вирішення питання про канал відкладалося на невизначений час, що було неприпустимо через наближення президентських виборів 1904 р.

Питання про участь уряду в організації панамської «революції» 1903 р. було предметом пильної уваги американської громадськості та конгресу США як в 1903–1904 рр., так і в 1977–1978 рр. при обговоренні договору Картера –Торрихоса, тобто залишався актуальним до кінця століття. З іншого боку, використання положень договору 1846 року з Нової Гранадою для обґрунтованості дій США в панамських подіях 1903 р. не витримує критики, оскільки Колумбія не давала згоди на проведення такої акції в Панамі [37, с. 243].

У ході обговорення договору Хей–Бюно–Варильї у 1903 році в Сенаті США колишні прихильники нікарагуанського проекту виступили з різкими звинуваченнями на адресу республіканської адміністрації щодо законності дій уряду в Панамі. Намагаючись поставити під сумнів правовий статус нового панамського уряду, а також правомочність французької компанії на передачу власності Сполученим Штатам, вони прагнули обґрунтувати можливість ускладнення міжнародних відносин внаслідок подібної діяльності республіканського уряду [38, с. 532].

Однак, незважаючи на сильну критику адміністрації Т. Рузвельта, голосування за договором Хей–Бюно–Варильї в Сенаті виявилася розбіжність

думок між сенаторами не за партійною приналежністю, а між прихильниками і противниками експансіоністських дій американського уряду щодо Колумбії. Демократична опозиція погодилася підтримати президента, так як відмова від ратифікації договору поставила би під загрозу не тільки політику республіканців, але в цілому всю політику США щодо проблеми міжокеанського каналу [39, с. 478]. Розгляд оцінок дій уряду Т. Рузвельта в 1903 р. і договору Хейя–Бюно–Варильї в ході дебатів американського конгресу під час обговорення договору 1977 року з Панамою показує незмінне переважання в оцінках виправдувальною лінії. Таким чином, подальша зовнішньополітична практика американської держави показала досить прикладів подібної «діяльності», що дозволяє зробити висновок про формування на початку ХХ століття нового зовнішньополітичного курсу США.

Захоплення Сполученими Штатами в 1903 р. зони Панамського каналу і створення маріонеткової республіки Панама є прикладом здійснення на практиці нових зовнішньополітичних підходів США, сформованих на рубежі ХІХ –ХХ століть, які згодом отримали обґрунтування в «додатку» Т. Рузвельта до доктрини Монро в 1904 році. З моменту свого утворення Панамська республіка виявилася практично в повній залежності від Сполучених Штатів, які отримали винятковий контроль не тільки над зоною каналу, а й право втручатися у внутрішні і зовнішні справи панамської держави. Наявність такого роду підпорядкування дозволяє говорити про вироблення по відношенню до Панами нової форми залежності країн, коли при збереженні формального суверенітету всі сфери діяльності держави опинилися під контролем Сполучених Штатів.

Основа становлення американо-панамських відносин була закладена положеннями договору 1903 р., що об'єктивно викликало невдоволення з боку панамського керівництва. Здійснення Сполученими Штатами виняткового контролю над зоною Панамського каналу було утиском

суверенітету Панами і джерелом протиріч між державами протягом усього ХХ століття [42, с. 387]. Однак, незважаючи на виниклі з самого початку розбіжності щодо статусу зони каналу, роботи з будівництва Панамського каналу було розпочато і в основному завершилися 27 вересня 1913 року. Сам канал в урочистій обстановці був відкритий 15 серпня 1914 р., коли перший океанський пароплав «Анкон» пройшов по ньому. Остаточо відкриття каналу для транзиту відбулося тільки в 1920 році. Будівництво каналу в Панамі стало завершальною стадією в процесі вирішення Сполученими Штатами проблеми міжокеанського каналу. Після завершення будівництва Панамський канал став невід'ємною складовою частиною військово-морських сил США, які зайняли домінуюче становище в Західній півкулі [51, с. 185].

Республіканець Теодор Рузвельт був 26-им президентом Сполучених Штатів Америки. З періодом його правління пов'язані радикальні зміни у південному напрямі зовнішньої політики США та трактуванні доктрини Монро, її практичному втіленні, що все разом отримало назву «політики великого кийка». Діяльність Т. Рузвельта на посаді голови держави дозволяє констатувати факт здійснення ним революції в засадах американської зовнішньої політики: обставини на світовій арені змушували його, як ніколи раніше, зосередитися на європейському напрямі. Втім, латиноамериканський вектор політики не втратив виключної важливості для Держдепартаменту.

На початку ХХ ст. політика США в країнах Карибського басейну та Мексиці стала наявним прикладом тенденції Вашингтона до витіснення європейських конкурентів із Західної півкулі, продовжуючи та розвиваючи таким чином принципи доктрини Монро. Американо-іспанська війна 1898 р. відкрила для американців карибські країни. Станом на 1900 р. більше чверті загальних зарубіжних капіталовкладень США припадали на Мексику. У центрі латиноамериканської політики Т. Рузвельта періоду його першої каденції перебувало кілька гострих питань. Перше з них – проблема статусу

Куби після перемоги в Іспансько-американській війни та проголошення незалежності острова. Питання було вирішене за допомогою «поправки Платта» в 1902 р., обмеживши суверенітет незалежного острова в ключових питаннях міжнародних зносин і оборони та встановленням певного протекторату США [10, с. 159].

Іншим, не менш важливим, предметом уваги Вашингтона в Південній Америці залишалася Венесуела, де конфлікт президента С. Кастро з європейськими урядами через його відмову сплатити державні борги та відшкодування призвів у 1902–1903 рр. до військової блокади узбережжя країни. Загроза європейського вторгнення дала Т. Рузвельту безпосередній привід до проголошення поправки до доктрини Монро у 1904 р., за якою США «виправдано» отримували право на втручання у внутрішні справи латиноамериканських країн [62, с. 80].

Ключовим досягненням Вашингтона та особисто Т. Рузвельта на латиноамериканському напрямі стало отримання одностороннього контролю над спорудженням майбутнього міжokeанського каналу в новоствореній республіці Панама, чиє відокремлення від Колумбії відбулося не без участі Білого Дому. Концептуально подібна активна політика як і раніше спиралася на принципи доктрини Монро, яку Т. Рузвельт переглянув, додавши до неї власну поправку та адаптувавши таким чином до викликів часу та стратегічних потреб США [71, с. 87]. Крім геостратегічної важливості латиноамериканські країни на початок ХХ ст. розвинули високу купівельну спроможність, екстраординарну для зростаючої американської промисловості

Загалом, у латиноамериканській суспільній думці Вашингтон пов'язувався більше з расистськими настроями, ніж із загальноамериканськими ідеалами демократизму та вільної торгівлі. До того ж, європейський капітал залишався суттєвим конкурентом: німецький – у Центральній Америці та британський – у Південній.

Першорядним завданням всієї американської дипломатії та оборонної стратегії доби президентства Рузвельта було спорудження Панамського каналу. Ідея замінити сухопутний шлях перевезень вантажів та людей з одного океанського узбережжя на інше водним виникла ще у завойовника Мексики Ернана Кортеса. У 1835 р. президент США Е. Е. Джексон (1829–1837 рр.) для оцінки перспектив будівництва направив до Південної Америки полковника Ч. Біддла, який вже після 4-денного виснажливого шляху через джунглі зробив висновок про цілковиту неможливість цього грандіозного задуму. Президент Е. Джексон звітував Конгресу про результати експедиції у спеціальному посланні 9 січня 1837 р., і, з огляду на висновки Біддла, висловив думку про недоцільність на даному етапі переговорів з іншими країнами щодо можливості прокладення водного шляху між двома океанами [75, с. 102].

На середину XIX ст. між провідними світовим державами розгорнулася боротьба за право спорудження каналу. Не дійшовши стабільного консенсусу, у 1850 р. США та Велика Британія підписали договір Клейтона-Булвера (за іменами державного секретаря Сполучених Штатів та британського посла в США), за яким обидві країни брали на себе обов'язок не здійснювати односторонніх кроків по встановленню контролю над майбутнім каналом. Договір Клейтона-Булвера мав на меті перешкодити спробі монополізувати будівництво каналу кожною з країн і разом з тим не допустити в концесію будь-яку іншу державу [71, с. 106].

Так сталося у 1879 р., коли на дипломатичну сцену вийшла Франція. Паризьке Географічне Товариство заснувало Загальну компанію міжокеанського каналу під головуванням графа Ф. Лессепа, відомого завдяки будівництву Суецького каналу. У травні 1879 р. свою роботу розпочав Міжнародний конгрес з вивчення основних питань будівництва каналу, при цьому в його завдання входило не стільки обговорення передбачуваного маршруту та інженерних особливостей, скільки узаконення

самого факту будівництва. Всього в Комітет Конгресу було представлено як мінімум 14 проектів спорудження каналу, а в Підкомітет тільки 2 – через колумбійську провінцію Панама (французький проект) і через Нікарагуа, за поданням американського інженера кубинського походження А. Г. Менокаля. Ф. Лессепсу вдалося переконати членів комітету у перевагах його варіанту. 1 січня 1880 р. в гирлі річки Ріо-Гранде відбулася церемонія закладення каналу [51, с. 279]. Американські урядовці тримали руку на пульсі подій.

У спеціальному посланні Конгресу в березні 1880 р. президент Р. Хейс (1877–1881 рр.) недвозначно поєднав питання контролю над каналом з доктриною Монро, заявивши, що «підпорядкування каналу Америці» є політичним пріоритетом для його країни [24, с. 356].

Новий договір про режим міжокеанського каналу був підписаний 5 лютого 1900 р. держсекретарем США Дж. Хеєм та британським послом у Вашингтоні лордом Дж. Паунсфотом, але ратифікований не був. Другий договір Хея-Паунсфота був підписаний 18 листопада 1901 р. і передбачав право США на спорудження каналу – силами уряду або приватної компанії. Договір Клейтона-Булвера фактично анулювався, але зберігався принцип нейтралізації каналу, яку відтепер мали забезпечувати виключно США. Канал проголошувався вільним для плавання всіх військових та торговельних кораблів всіх націй на умовах повної рівності. За новим договором Сполучені Штати також отримували право на розміщення військової охорони. Наступного дня після підписання договору з Великою Британією Дж. Хей виступив у Торговельній палаті США зі спеціальною промовою під назвою «Американська дипломатія» [23, с. 114].

На рубежі XIX–XX ст. уряд королеви Вікторії та, пізніше, Едуарда VII, зваживши технологічні складнощі спорудження каналу, величезні кошти та можливі геополітичні наслідки масштабної військової присутності в Західній

півкулі, зосередив свою увагу на азійському на африканському напрямках своєї колоніальної політики.

У своєму першому підсумковому зверненні до Конгресу в грудні 1901 р. Т. Рузвельт оголосив, що Гаазька мирна конференція визнала доктрину Монро «цілком сумісною з цілями та завданнями конференції». Президент також заявив, що «доктрина Монро має стати такою ж головною ознакою зовнішньої політики всіх народів обох Америк, якою вона є для Сполучених Штатів...Вона є кроком до тривалого встановлення миру в усьому світі через забезпечення постійного миру в цій півкулі» [7, с. 342]. Безпосереднє ж спорудження каналу було ще тісніше пов'язане з постулатами доктрини Монро та призвело до подальших дій адміністрації Т. Рузвельта, які можна характеризувати як експансіоністські. Відкритим залишалось питання маршруту прокладення майбутнього каналу: територією Нікарагуа чи Панами.

Панамський напрямок виглядав привабливішим через технічну простоту, та, як наслідок, менші фінансові витрати. Але в 1867 р. між Сполученими Штатами та Нікарагуа був укладений двосторонній договір стосовно майбутнього каналу [20, с. 176]. У Вашингтоні розглядали можливість окупації перешийку на правових засадах, а саме – права держави на примусове відчуження приватної території у суспільних інтересах без згоди власника (з можливістю виплати компенсації). Подібна практика дійсно існувала в міжнародному праві та була загально визнаною, на відміну від доктрини Монро.

Проте увагу Вашингтона привабила революційна діяльність панамських сепаратистів. Підтримка борців за незалежність провінції від Колумбії виглядала значно привабливішою за відверту, хоча й не протиправну, колоніальну анексію. Лобістом революційного відокремлення Панами від Колумбії виступив заповзятливий Ф. Бюно-Варілья. Американські канонерки направилися до Панамського перешийка як з боку порту Колон на

Карибському узбережжі, так і до міста Панама на Тихоокеанському, завадивши висадці тут колумбійських урядових військ та забезпечивши таким чином перемогу повстанців [33, с. 396].

3 листопада 1903 р. було проголошено незалежність Панами, а вже 6 листопада нову державу та її уряд було визнано Сполученими Штатами. Такий швидкий розвиток подій та, особливо, роль у них США викликали занепокоєння та обурення в усьому латиноамериканському світі. 22 листопада того ж року у Вашингтоні Дж. Хей підписав з Ф. Бюно-Варілья, вже як з представником панамського уряду, новий договір. Його умови не стали для США набагато вигіднішими за попередній договір Хей-Еррана – сума у 10 млн. дол. єдинократової виплати та 250 тис. дол. щорічно залишилася незмінною. Однак за договором вся зона будівництва каналу збільшувалася з 6 до 10 км і передавалася США в довічне користування [36, с. 218].

Роботи зі спорудження каналу велися військовим міністерством Сполучених Штатів з 1904 р. 13 жовтня 1913 р. президент США В. Вільсон у Білому Домі, натиснувши спеціальну кнопку, викликав вибух динаміту, що зруйнував останню перешкоду на водному шляху між двома океанами. 15 серпня 1914 р. корабель «Крістобаль», з Ф. Бюно-Варілья на борту, першим пройшов каналом з Атлантичного в Тихий океан [42, с. 379].

Таким чином, Панама слідом за Кубою стала фактичним протекторатом США. У свою чергу, в разі виникнення будь-якої загрози під час будівництва каналу, договір Хей-Бюно-Варілья надавав США право та навіть зобов'язував їх до вторгнення в Панаму [41, с. 487]. Доктрина Монро цілком могла стати виправданням інтервенції будь-де в Центральній Америці під приводом протекції міжокеанського каналу. У перші десятиріччя ХХ ст. в суспільстві на обох Американських континентах виникали небезпідставні побоювання можливого розширення кордонів США на південь аж до межі Панамського каналу. Адже, за безпрецедентними умовами договору, в зоні спорудження

каналу утворювався колоніальний анклав. Панама зберігала формальний суверенітет, але в той же час всі сфери діяльності держави опинилися під контролем Сполучених Штатів.

У міркуваннях Т. Рузвельта домінували військові мотиви: з'являлася можливість для швидкісного перекидання військово-морських сил з одного регіону в інший, що виключало участь будь-якого міжнародного консорціуму у будівництві каналу. Економічна та геополітична вигода «панамської дипломатії» Т. Рузвельта та Дж. Хея для Сполучених Штатів лишається поза сумнівом. Президент Т. Рузвельт, чия особиста заслуга у фактичній монополізації спорудження та майбутнього контролю над каналом є поза сумнівом, так і не побачив Панамського каналу, хоча й дожив до його відкриття [17, с. 15].

Таким чином, Т. Рузвельт, згадуючи розвиток подій довкола Панамського каналу, рішуче доводив право, та навіть обов'язок, США на втручання у внутрішні справи країн Американського континенту, як до того зобов'язує доктрина Монро.

3.2. Політика США щодо Латинської Америки напередодні Першої світової війни

Президентські вибори 1912 р. на багато десятиліть зумовили долю не лише Америки, а й всього світу, принісши перемогу кандидату від Демократичної партії, науковцю, колишньому ректору Принстонського університету та губернатору штату Нью-Джерсі, Томасу Вудро Вільсону (1913–1921 рр.). В. Вільсон отримав перемогу одразу над двома потужними конкурентами – діючим президентом, республіканцем В.Г. Тафтом, та колишнім – Т. Рузвельтом, який став кандидатом від утвореної внаслідок розколу серед республіканців Прогресивної партії [73, с. 42].

Акцентуючи увагу на зовнішньополітичному курсі, можна констатувати, що обидва суперники В. Вільсона в президентських перегонах здійснили переламні кроки в сфері латиноамериканської дипломатії Сполучених Штатів. Адже саме з їх іменами пов'язані вже традиційні на сьогодні поняття «політики великого кийка» Т. Рузвельта та «дипломатії долара» В. Г. Тафта. В. Вільсон, віддаючи належне досягненням своїх попередників на латиноамериканському напрямку, усвідомлював, що прагнення й надалі дотримуватися доктрини Монро в зовнішній політиці означало б чергову її ревізію. Однак тепер, на відміну від гострих, агресивних та шовіністичних трактувань Р. Олні, Т. Рузвельта чи навіть Г. К. Лоджа, новий латиноамериканський курс вимагав певної «латинізації» доктрини, без акценту на винятковому місці США та гегемоністського підтексту [74, с. 68].

У 1895 р., коли загрозливим викликом дипломатії США в Латинській Америці стала Венесуельський криза, В. Вільсон підготував для публікації у виданні «Нью Йорк Таймс» свої тези з даного питання. Опубліковані вони не були, однак увійшли до багатотомного зібрання «Паперів Вудро Вільсона». Майбутній президент у своїх роздумах акцентував увагу на тому, що поява доктрини Монро в 1823 р. була пов'язана з можливою агресією Священного Союзу на Американському континенті [69, с. 87]. Звідси витікає те, що головною проблемою її реалізації є об'єктивна оцінка доцільності безпосереднього втручання США в справу захисту Латинської Америки в разі агресії будь-якої європейської держави, адже подібне втручання може призвести до війни. Особливою катастрофою стала б війна з Англією.

Пізніше висновок щодо доктрини Монро та її місця в дипломатії США В. Вільсон виклав у праці «Історія американського народу» (1902 р.): доктрина не є засобом встановлення протекторату над сусідніми державами, а щирим «прагненням найближчого друга надати допомогу цим країнам у вирішенні можливих суперечностей з європейськими країнами» [44, с. 376]. Він вважав доктрину найважливішим принципом зовнішньої політики США,

наполягаючи на тому, що будь-які конфлікти, що виникають в Західній півкулі, слід вирішувати через арбітраж під американським контролем. Подібні погляди Вільсона з обранням його президентом США давали надію на якісну зміну інтерпретації доктрини Монро, що знизило б рівень несприйняття її та недоброзичливого ставлення з боку латиноамериканців. Досліджуючи історію доктрини Монро, варто вкотре наголосити на багатозначності її ключових принципів та найширшій можливості їх тлумачення, що й дозволяє говорити саме про розвиток доктрини.

Доктрина Монро, як це можна пригадати з попередніх розділів, була стовпом даного зовнішньополітичного курсу відносно Європи, але з іншого боку вона стала концептуальною основою експансіонізму відносно Латинської Америки. Водночас варто вкотре відзначити, що доктрина Монро виникла суто як гучний маніфест, прокламація, яка на момент своєї появи не відіграла вирішального значення в подіях довкола процесу деколонізації в Латинській Америці. За майже 100 років Сполучені Штати досягли безпрецедентного економічного та військово-промислового розвитку, що не просто дозволяв, а й зобов'язував їх приймати найактивнішу участь у світовій політиці, нарівні з найбільшими державами Європи.

На думку вчених, реалізація положень доктрини Монро та закріплення свого домінування в Західній півкулі були основним політичним завданням США [73, с. 264]. Це в свою чергу вимагало пошуку нормалізації відносин з Великою Британією, військово-морський флот якої був своєрідним буфером між Європою та Америкою. Проте станом на 1913 р. поява в Старому світі такого могутнього суперника як кайзерівська Німеччина змушувала офіційний Лондон відмовитися від політики «блискучої ізоляції». Подібна рокировка сил на світовій політичній арені зобов'язувала уряд В. Вільсона до пошуку нового курсу відносно європейських держав [72]. Відносно ж країн Латинської Америки – уявлення Монро та поколінь його нащадків про недоторканість незалежних держав, недопущення навіть потенційної загрози

їх суверенітету та особливе місце США в Західній півкулі не могли бути піддані жодним сумнівам.

Доктрина Монро була не лише своєрідним захисним щитом проти викликів безпеці та домінуванню США, але й виправданням для агресивної інтервенціоністської політики Вашингтона в країнах Центральної Америки та Карибського басейну, згідно поправці Т. Рузвельта [7, с. 344].

З ідеалізмом В. Вільсона можна пов'язати й набагато глибше ідейне підґрунтя доктрини Монро, яким можна пояснити певну її недоторканість та живучість в американській історії. Сполучені Штати Америки, або «плавильний котел», як часто називають країну, постали як сплав традицій та надбань вихідців з усіх куточків світу. Однак основні норми суспільного життя заклали найперші іммігранти-протестанти, які змушені були шукати за океаном порятунку від переслідувань за релігійну приналежність. Однією з основ протестантизму є доктрина Божественного визначення: доля кожної людини визначена Богом ще до її народження і веде до спасіння або вічних мук. Більше того, невідворотна Божа кара має бути здійснена саме руками протестантів. Суспільна думка США складалася під впливом протестантських догм та представляла світ як арену боротьби «добра» в особі американців зі злом в особі всіх незгодних з ідеєю американського месіанізму. У зовнішній політиці дана ідея оформилася в доктрині «явного призначення» – «Маніфест Дестіні» [7, с. 349].

Поряд з Декларацією про незалежність, Преамбулою до Конституції та Прокламацією про звільнення рабів доктрина Монро слугувала наріжним каменем усвідомлення американцями власної свободи, винятковості та ролі носія «світла» цивілізації на противагу «темряві», яка досі вирувала в Латинській Америці.

На президента В. Вільсона латиноамериканцями також покладалися великі сподівання у питанні розширення та перегляду доктрини та переходу до більш дружньої та рівноправної політики. Адже дедалі більше в країнах

Латинської Америки саме поняття «доктрини Монро» ставало синонімом американського експансіонізму. Втім, невдовзі ставало зрозуміло, що перша за довгі роки демократична адміністрація в Білому домі не збирається радикально відмовлятися від засад політики Т. Рузвельта та В. Г. Тафта на теренах Латинської Америки, приймаючи до уваги й ключові ідеї панамериканізму [14, с. 120].

У перші роки перебування В. Вільсона при владі в американському суспільстві посилювалися виступи за розробку нової політики в Західній півкулі, де за попередніх президентів був значно дискредитований імідж США через низку військових та фінансових інтервенцій та обурливо зневажливе ставлення до латиноамериканців. Опозиція, представлена серед інших знаними пацифістами Д. С. Джорденом, В. Халлом, Дж. Слейденом, наполягала на перегляді доктрини Монро, яка перетворилася на виправдання подібних інтервенцій. Замість неї пропонувався перехід до спільної континентальної доктрини, спрямованої проти втручання неамериканських сил [19, с. 276]. В. Вільсон в очах американського суспільства мав виглядати взірцем прогресивізму та пацифізму в зовнішній політиці, а дипломатія його уряду – прикладом неухильного дотримання демократичних ідеалів. Це давало б змогу сприяти дотриманню миру та правопорядку в Латинській Америці, будувати з місцевими урядами взаємовигідні рівноправні відносини, в яких США були би ключовим партнером, випередивши конкурентів з Європи.

Водночас Сполучені Штати прагнули ухилитися від відповідальності за дії урядів та президентів латиноамериканських країн та загрозу нестабільності, що була неприємною характерною рисою, особливо в Центральній Америці та Карибському регіоні. Позиція офіційних кіл презентувалася на різних рівнях у США та на міжнародній арені. Так, наприклад, Дж. Барретт, голова Панамериканського Союзу в 1907-1921 рр., виступаючи на щорічному засіданні Американської академії політичних та

соціальних наук у Філадельфії 3 квітня 1914 р., виклав рекомендації щодо заміни «принципу та назви доктрини Монро» на користь такого поняття як «панамериканська політика» [20, с. 143]. Така політика мала б бути підтримана всіма країнами Америки, захищаючи уряд та суверенітет кожної з них та виключаючи будь-які прояви верховенства чи диктатури Сполучених Штатів.

Таким чином, доктрина Монро «панамериканізувалася», розширившись до політики всіх американських держав. Публічний виступ такого впливового посадовця, дипломата та експерта в сфері міжамериканських відносин як Дж. Барретт є яскравим свідченням готовності до компромісу та трансформації доктрини Монро в більш миролюбному руслі. Як і більшість попередників на посаді президента США В. Вільсон відрізняв американську політичну систему від європейської і вірив у можливість трансформувати світоустрій саме на її засадах – принципах демократії, антиімперіалізму, економічного лібералізму та відкритої моделі дипломатії.

Декларування подібних прагнень мало б нівелювати роль поправки Рузвельта до доктрини Монро та політики «великого кийка» на користь мирної та конструктивної взаємодії між всіма державами Америки. У своїй фінальній передвиборчій промові В. Вільсон охарактеризував «дипломатію долара» як «примітивну комерційну експлуатацію та егоїстичну [36, с. 311]. Такий підхід, як і «політика великого кийка», були двома гранями несправедливого імперіалізму США, які завдавали шкоди перш за все торговельним відносинам з Південною та Центральною Америкою на користь європейським конкурентам.

Натомість Вільсон бачив можливим розвиток торгівлі через розвиток конституційних свобод у всьому світі. Оскільки на початку ХХ ст. економічні фактори для Сполучених Штатів все більше превалювали над питаннями ідеології та моралі, оборони та національної безпеки, то повне домінування американського капіталу в Латинській Америці стало

закономірним продовженням доктрини Монро. На даному аспекті розвитку доктрини, її зв'язку із зовнішньополітичною філософією В. Вільсона слід зупинитися докладніше. «Поправка Лоджа» 1912 р. продемонструвала, що віднині розширення економічної присутності в Латинській Америці будь-яких акторів, не пов'язаних із США, вважатиметься останніми саме тим проявом реколонізації, проти якої заперечував резидент Дж. Монро в 1823 р. [42, с. 374].

Для В. Вільсона широка мережа європейських концесій на Американському континенті розцінювалася як спростування доктрини. Президент не розраховував на повне зникнення концесіонерів з Нового світу, але сподівався досягти того стану речей, коли вони перестануть бути скільки-небудь впливовим фактором для бізнес інтересів США як в Латинській Америці.

В одному з інтерв'ю Вільсон зазначив, що «постійно вимагають втручання Сполучених Штатів у проблеми Латинської Америки...зарубіжні інтереси, тримачі облігацій чи концесіонери. Вони є носіями революцій та причиною нестабільності» [31, с. 278]. Певним відображенням майбутнього зовнішньополітичного курсу будь-якого президента США може слугувати вибір ним державного секретаря. З приходом в Білий дім В. Вільсона Державний департамент очолив представник популістського крила Демократичної партії, пацифіст Вільям Дженнінгс Брайан (1913–1915 рр.). Виступивши в 1898 р. проти війни з Іспанією, В. Дж. Брайан водночас усвідомлював небезпеку європейської інтервенції в збанкрутілі держави Центральної Америки [27, с. 265]. Він не безпідставно боявся, що згодом подібна практика може перетворитися на оволодіння військово-морськими базами чи вугільними станціями на узбережжі Американського континенту та навіть можливу їх колонізацію.

Це рішення не відповідало концепції доктрини Монро, прихильником та послідовником якої був В. Дж. Брайан. Для нього неприпустимим був

політичний контроль іноземних сил за будь-якою частиною Західної півкулі. Це поставило б під загрозу незалежність латиноамериканських держав та домінуючі позиції США. В. Дж. Брайан прагнув до найтіснішого міжамериканського співробітництва на мирних засадах, де США виступали б «добрим самаритянином» відносно Центральної Америки, всіляко допомагаючи її народам. Новий підхід засвідчувався низкою міждержавних договорів. Найпомітнішим з них був договір, укладений 9 квітня 1914 р. з Колумбією з метою врегулювання конфлікту через відокремлення від неї Панами в 1903 р. Богота отримувала не лише 25 млн. дол. відшкодування, а й висловлення «щирого жалю» через непорозуміння у відносинах з Вашингтоном [32, с. 274].

Подібні поступки були неприйнятним для США зізнанням у їх вирішальній ролі у відторгненні Панами від Колумбії. Попри загальне схвалення такого кроку в Латинській Америці в самих Сполучених Штатах республіканська більшість Сенату заблокувала ратифікацію договору. Лише 1921 р. угоду було ратифіковано без слів вибачення з боку Вашингтона. Величезний вплив на політику В. Вільсона мав його радник з питань безпеки та оборони Едвард Хауз, відомий під прізвиськом «полковник Хауз», хоча до військової служби жодного відношення він не мав. Е. Хауз шукав можливий вихід з чисельних політичних криз в Латинській Америці, зокрема – Мексиканської революції, саме в трансформації та своєрідному осучасненні доктрини Монро [51, с. 279].

Доктрина могла б стати б базисом для розбудови дружніх відносин між американськими державами та запорукою збереження миру й спокою на континенті. Е. Хауз добре усвідомлював неефективну політику США в Латинській Америці. Створення своєрідної ліги американських держав, в свою чергу, мало б упередити виникнення ситуацій, подібних до тої, що склалася в Мексиці. У зібранні особистих документів «полковника Хауза» за редакцією Ч. Сеймура детально відображені спроби президента В. Вільсона

перетворити доктрину Монро на багатосторонню Панамериканську угоду, що зобов'язувала всі держави-учасниці гарантувати одна одній політичну незалежність та територіальну цілісність, вирішення конфліктів мирним шляхом, скорочення ринку озброєнь та недопущення поширення революційних заворушень [73, с. 369].

З боку Аргентини навіть поступила пропозиція надійшла доктрину Монро «з односторонньої на загальну політику всіх американських країн». Подібні прагнення зазнали невдачі – через опір Чилі та зростання напруги в усьому світі, що вилилося в Першу світову війну.

Подальша політика адміністрації В. Вільсона – численні збройні інтервенції в карибські країни та Мексику, що за своєю суттю повторювали аналогічні кроки Т. Рузвельта й В. Г. Тафта, – можуть здатися цілком протилежними заявленим високим ідеалам. Проте детальний аналіз звернення В. Вільсона дозволяє відкрити певний моралізаторський підтекст, що робить цілком сумісними теорію та практичні кроки на латиноамериканському напрямі. Президент В. Вільсон рішуче заявляв, що «майбутнє цієї півкулі буде докорінно відмінним від минулого. Держави на південь від нас стануть ближчими завдяки незліченним узам... найбільше, я сподіваюся, узами спільного порозуміння. Інтереси не пов'язують нації; вони іноді роз'єднують їх» [7, с. 359].

Президент висловив стурбованість практикою надання концесій зарубіжним капіталістам в Латинській Америці, в той час як для США прийнятними були лише «інвестиції» в цей регіон. При цьому, з огляду на економічний занепад більшості країн Центральної Америки та Карибського басейну, обсяги європейських концесій надавали їм такого значення, за якого іноземні кредитори могли впливати на внутрішню політику урядів. Можна пригадати, що саме подібні загрози у Венесуелі та Домініканській Республіці призвели до поправки Рузвельта до доктрини Монро, яка зрештою стала офіційною концепцією політики Вашингтона в Латинській Америці. На

думку В. Вільсона, тягар іноземних позик для держав регіону був важчим, ніж для будь-якого народу в світі. Президент зазначив: «Я найбільше радітиму перспективі для них звільнитися від таких умов, і ми маємо бути першими, хто сприятиме в такому звільненні» [75, с. 119].

Таким чином США заявляли про своє право і навіть місію втручатися в справи південних сусідів, що загалом відповідало риториці доктрини Монро. Розстановка сил на міжнародній арені зобов'язувала до найпильнішого контролю за активністю європейських держав та збереження будь-яким способом статус-кво з абсолютним домінуванням Сполучених Штатів у Західній півкулі.

У перше десятиліття ХХ ст. важливим фактором трансформації доктрини Монро та дипломатії США в Латинській Америці стало зростання могутності Німецької імперії та зміцнення її позиції, передусім – за рахунок капіталовкладень та позик у Центральній Америці. Концесійні права, надані європейським фінансистам та контрагентам у майбутньому загрожували призвести до обмеження самостійності американських держав. З огляду на економічний та політичний колапс в таких країнах як Нікарагуа, Гаїті та Домініканська Республіка збереження Сполученими Штатами свого домінування на противагу європейському впливу в Латинській Америці, як і за Т. Рузвельта й В. Г. Тафта означало б неминучість інтервенцій, що й було продемонстровано найближчим часом [69, с. 117].

Для президента відкриття міжокеанського каналу було подією загальнолюдського значення, яке знайомило латиноамериканців із невідомим раніше (принаймні не таких обсягів та значенням) світом торгівлі. Це неминуче означало збільшення іноземної присутності в Західній півкулі. У спадок від попередніх адміністрацій В. Вільсону дісталася досить контроверсійне питання митних зборів та режим судноплавства Панамським каналом, спорудження якого перебувало на завершальному етапі. У серпні 1912 р. тоді ще президент В. Г. Тафт підписав акт, за яким лише торговельні

судна лише Сполучених Штатів були звільнені від стягнення мита. Це викликало гостру критику зокрема британців, в особі Міністра закордонних справ сера Е. Грея, який, добиваючись рівних торговельних прав для всіх інших націй, став вимагати арбітражу [44, с. 372].

Для американського ж уряду піти на таку поступку, означало б, окрім об'єктивних економічних збитків, і допущення інших держав до власного комерційного простору та зони впливу. 5 березня 1913 р., тобто наступного дня після інавгураційної промови, президент В. Вільсон, виступаючи в Конгресі США, схарактеризував такий однобічний підхід до стягнення мита як порушення договору Хей-Паунсфота від 1901 р. про спорудження та користування каналом. В. Вільсон запропонував «добровільну відмову від такої неприйнятної для всіх позиції» [51, с. 287]. Пропозиція президента була прийнята Конгресом завдяки підтримці його однопартійців-демократів. Таким чином позначилася тенденція до переходу до нового, більш ліберального, зовнішньополітичного курсу Вашингтона.

15 серпня 1914 р. відбулося урочисте відкриття Панамського каналу. Європейські держави, одночасно з розгортанням Першої світової війни, отримали рівні з американцями права на судноплавство цією морською артерією між Тихим та Атлантичним океаном. Не зайвим буде зазначити, що з цього приводу Е. Рут вкотре висловив власні міркування щодо «істинної природи доктрини Монро» [45, с. 267]. Колишній держсекретар припустив, що наразі доктрина була «як ніколи важливою» і потребувала захисту від усіх критиків, які бачать в ній лише засіб інтервенції та пригноблення менших націй.

Таким чином, у своїй зовнішньополітичній концепції В. Вільсон органічно поєднав досвід та погляди своїх попередників та власний політичний ідеалізм. Очевидно, великий вплив на його бачення мала й доктрина Монро, від принципів якої він не відходив у своєму курсі щодо Латинської Америки. Президентом неодноразово наголошувалося, що США

виконують «цивілізаторську» місію відносно менш розвинених республік на південь від кордону США. На базі визнаної на міжнародному рівні доктрини Монро В. Вільсон прагнув створити співдружність американських держав під егідою Сполучених Штатів.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження охарактеризовано особливості процесу формування політики США до національно-визвольного руху, що охопив Латинську Америку після наполеонівських війн у Європі. З'ясовано, що встановлення Сполученими Штатами Америки офіційних відносин з колишніми іспанськими колоніями сприяло розширенню сфери дії світових міжнародних зв'язків. Поряд з європейською системою міжнародних відносин зароджувалася нова, американська, до якої втягувалися незалежні латиноамериканські держави, стаючи її суб'єктами. У зовнішній політиці США того періоду переважали не експансіоністські, а націоналістичні інтереси та прагнення розширення самостійних позицій США в Західній півкулі. Її принципи використовувалися для захисту національних інтересів США, проти впливу Великої Британії та інших європейських країн на американський континент. США, встановивши першими з усіх держав дипломатичні відносини з новими незалежними державами Латинської Америки, не лише значно розширили сферу своїх геополітичних інтересів, але й авансували своє лідерське становище в Західній півкулі на невизначено тривалий час.

Висвітлено витоки та характер «доктрини Монро», практику її використання американською дипломатією та визначено закладену в ній концепцію національних інтересів США. З підйомом хвилі війн за незалежність в колоніальних володіннях Іспанії та Франції (Гаїті), майже кожна адміністрація США проводили політику щодо збільшення свого впливу в Західній півкулі. Доктрина Монро стала одним з перших інструментів регіональної політики. Її сутність зводилася до політики трьох «Н»: невтручання, нейтралітет і неприєднання.

Ця північноамериканська ініціатива проводилася з одного боку щодо Іспанії, Великобританії і в цілому Священного Союзу, ключовою країною якого була Росія, з метою невтручання європейських країн у справи півкулі,

фіксуючи номінально дві регіональні системи – європейську і американську (в широкому сенсі слова із залученням до регіональної політики всіх новостворених країн). З іншого боку США намагалися утримати молоді південно-і північноамериканські республіки (на той момент понять Латинська, Центральна, Карибська Америка не існувало, були або Іспанська Америка, або Північна і Південна за назвою 2-х континентів) від співпраці з Європою, в першу чергу, не бажаючи їх приєднання до будь-яких проектів Великобританії або Священного союзу.

Для досягнення цих цілей адміністрація Джеймса Монро при активній діяльності державного секретаря Джона Квінсі Адамса прагнула підтримувати статус-кво, який виник до 1823 року: Куба і Пуерто-Ріко повинні були залишитися іспанськими володіннями, а нові республіки Південної Америки мали бути рівновіддалені одна від одної і від Європи. Саме тут вступала в силу третя «Н» – нейтралітет. США робили все, щоб внести розкол між молодими республіками і не дозволити їм зблизитися, залишаючи їм можливість або нейтральних, або ворожих відносин між собою, але ніяк не союзницьких. У той же час США не прагнули проводити однозначно нейтральну політику щодо колишніх іспанських колоній, але розуміючи брак своїх сил, вони спробували «утримати» регіон від бурхливого самостійного розвитку і, як мінімум, не зробити з нових сусідів нових ворогів. Увесь набір проведеної політики показав свою відносну ефективність вже в 1826 році, коли провалився Панамський конгрес, де країни Південної Америки робили спробу створення конфедерації з незалежних республік за подобою США. Також північноамериканці почали переорієнтацію потоків товарів з країн Південної Америки і Карибського басейну в свою сторону, розширюючи мережі взаємодії і взаємозалежності.

З'ясовано особливості проявів проблеми будівництва міжокеанського каналу в зовнішній політиці США XIX ст. Встановлено, що в останні десятиліття XIX століття бурхливий ріст економічного потенціалу

перетворив Сполучені Штати в одну з найбільш індустріально розвинених країн світу. Це посилювало прагнення правлячих кіл американської держави до активізації зовнішньополітичної експансії, до завоювання зовнішніх ринків збуту товарів і сфер застосування капіталів. Тому найважливішим завданням для США стало спорудження міжокеанського каналу і встановлення одноосібного контролю над ним.

Проблема спорудження міжокеанського каналу займала найважливіше місце у зовнішній політиці США протягом декількох десятиліть з XIX століття. Це було обумовлено особливою роллю каналу як провідної транспортної лінії в розвитку океанського транзиту Західної півкулі. Однак якщо спочатку інтереси США носили здебільшого економічний характер, то в подальшому до них приєдналися обставини військово-стратегічного та геополітичного порядку. Тому політичні кола США з другої половини XIX століття стали поступово схилитися до необхідності більш активного втручання у вирішення цієї проблеми. До цього їх підводила також та обставина, що в основному завершився процес утворення американської держави, підсилював національно-патріотичні настрої щодо участі США в спорудженні та управлінні каналом.

Захоплення Сполученими Штатами в 1903 р. зони Панамського каналу і створення маріонеткової республіки Панама є прикладом здійснення на практиці нових зовнішньополітичних підходів США, сформованих на рубежі XIX–XX століть, які згодом отримали обґрунтування в «додатку» Т. Рузвельта до доктрини Монро в 1904 році. З моменту свого утворення Панамська республіка виявилася практично в повній залежності від Сполучених Штатів, які отримали винятковий контроль не тільки над зоною каналу, а й право втручатися у внутрішні і зовнішні справи панамської держави.

Визначено характер латиноамериканської зовнішньополітичної концепції та особливості дипломатії США щодо цього регіону напередодні

Першої світової війни. Будучи яскравим представником політичного ідеалізму президент США В. Вільсон вважав власні кроки в латиноамериканській політиці цивілізаційним обов'язком США стосовно південних сусідів, навіть якщо цей обов'язок доводилось виконувати силовим шляхом. Тому політика Білого дому на початку XX ст. для країн Латинської Америки позначилася агресивними інтервенціями та окупаціями їх територій, хоча й без їх формальної анексії. Прагнення правлячих кіл США відстояти та розширити тут свій економічний та геополітичний вплив базувалися на економічній та військовій потужності країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беверидж А. Поступь флага. История США: хрестоматия / Сост. Э.А. Иванян; 2-е изд., стереотип. М.: Дрофа, 2007. С. 148–153.
2. Боливар С. Избранные произведения: речи, статьи, письма, воззвания, 1812–1830 / Сост. и науч. ред. пер. А. Ф. Шульговский. М.: Наука, 1983. 280 с.
3. Вашингтон Дж. Прощальное послание. История США: хрестоматия / сост. Э. А. Иванян; 2-е изд., стереотип. М.: Дрофа, 2007. С. 67–74.
4. Вильгельм II. Мемуары. События и люди. 1878–1918 / Пер. с нем. Д. Триуса. М.-П.: Изд-во Л. Д. Френкель, 1923. 178 с.
5. Джефферсон Т. Перша інавгураційна промова. Інавгураційні промови президентів США. Харків: Фоліо, 2009. С. 15-19.
6. Инаугурационные речи президентов США от Джорджа Вашингтона до Джорджа Буша (1789–2001) с историческими комментариями / Общ. ред. Э.А. Иваняна. М.: Стратегия, 2001. 509 с.
7. История США. Хрестоматия / Иванян Э.А. (сост.); 2-е изд., стереотип. М.: Дрофа, 2007. 399 с.
8. Мэхэн А. Т. Влияние морской силы на историю 1660–1783 гг. [Электронный ресурс]. Военная литература. Режим доступа: <http://militera.lib.ru/science/mahan1/index.html>
- Поправка Лоджа к доктрине Монро. История США: хрестоматия / Иванян Э.А. (сост.); 2-е изд., стереотип. М.: Дрофа, 2007. С. 174–176.
9. Поправка Платта. История США: хрестоматия / Иванян Э.А. (сост.); 2-е изд., стереотип. М.: Дрофа, 2007. С. 159–160.

10. Аварин В. Я. Борьба за Тихий океан. Агрессия США и Англии, их противоречия и освободительная борьба народов. М.: Соцэргиз, 1952. 250 с.
11. Андреев В.И. Укрепление военно-политических позиций США в зоне Панамского канала в начале XX в. XXX-е Герценовские чтения ЛГПИ. Л., 1977. С. 73–77.
12. Альперович М. С. Мексиканская революция 1910-1917 гг. и политика США / М. С. Альперович, Б. Т. Руденко. М. : Соцэргиз, 1958. 336 с.
13. Барраль-Монферра А. От Монро до Рузвельта (1823–1905). М.-Л., 1925. 204 с.
14. Бенин В.М. Панама и Панамский канал. М.: Географгиз, 1951. 72 с.
15. Бжезинський З. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236с.
16. Богданова Т. Г. Джон Хей та американо-англійські відносини в Китаї (1897–1900 рр.): автореф. дис. ... к. і. н.: спец. 07.00.02. Луганськ: 2010. 22 с.
17. Боголепов М. И. Доктрина Монро // Кто правит Америкой. Ростов на Дону: Росиздат, 1940. С. 156–170.
18. Болховитинов Н. Н. Доктрина Монро (происхождение и характер). М.: Изд-во Ин-та межд. отношений, 1959. 334 с.
19. Вильяме В.Э. Трагедия американской дипломатии. М.: Изд-во ИМО, 1960. 206 с.
20. Владимиров Л. С. Дипломатия США в период американо-испанской войны 1898 г. М.: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1957. 256 с.
21. Ганелин Р. «Доктрина Олни» и ее фальсификация в американской историографии // Вопросы истории. 1951. №7. С. 92–118.
22. Галкин И.С. США: 1870–1904. М.: Наука, 1949.

23. Гальский Д. Великие авантюры: История создания Суэцкого и Панамского каналов, М.: Прогресс, 1990. 440 с.
24. Глинкин А. Н. Дипломатия Симона Боливара. М.: Междунар. отношения, 1991. 350 с.
25. Горохов Ю. П. Доминиканская республика и американский империализм. М.: Наука, 1970. 198 с.
26. Дементьев И. П. Идеиная борьба в США по вопросам экспансии на рубеже XIX – XX вв.). М.: Изд-во Москов. ун-та, 1973. 368 с.
27. Дипломатический словарь / глав. ред. А. А. Громыко, И. Н. Земсков, В. М. Хвостов. М.: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1971. Т. 1. 612с.
28. Дипломатический словарь. Глав. ред. А. А. Громыко, И. Н. Земсков, В.М. Хвостов. М.: Гос. Изд-во полит. лит-ры, 1971. Т. 2. 820с.
29. Дудко І. Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності. К.: КНЕУ, 2007. 144 с.
30. Иванян Э.А. Белый дом и пресса: От Джорджа Вашингтона до Джорджа Буша. М.: Просвещение, 1991.
31. Иванян Э.А. Белый дом: Президенты и политика. М.,1979.
32. Иванян Э.А. История США. М.: Дрофа, 2004. 576 с.
33. Ильина Н.Г. США и строительство Панамского канала. Социально-экономические процессы в Латинской Америке в новое и новейшее время. М.: Наука, 1988. С. 100–126.
34. История внешней политики и дипломатии США. 1775–1867. М.: Наука, 1994. 516 с.
35. История внешней политики и дипломатии США. 1867–1918. М.: Наука, 1997. 384 с.

36. История внешней политики и дипломатии США, 1867–1918 / Г. П. Куропятник (отв. ред.). М.: Наука, 1997. 383 с.
37. История дипломатии / Авт. В.М. Хвостов. Т. 2. М.: Госполитиздат, 1963. 820 с.
38. История дипломатии / под ред. А. А. Громыко. Изд. второе. М.: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1963. Т.2. 820 с.
39. История дипломатии / под ред. В. А. Зорина. М.: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1959. Т. 1. 896 с.
40. История дипломатии: [сб.] / Сост. А. Лактионов. М.: АСТ, 2005. 943 с.
41. История Латинской Америки. 70-е годы XIX века 1918 год. М.: Наука, 1993. 512 с.
42. История США / Ред. Г.П. Куропятник, К.Н. Кравченко, В.В. Согрин и др. Т. 2: 1877–1917. М., 1985. 598 с.
43. История США : В 4-х т. / Редкол.: Г. Н. Севостьянов (гл. ред.) и др. // Т. 2 (1877–1918). М.: Наука , 1985. 598 с.
44. История США: хрестоматия / сост. Э. А. Иванян. М: Дрофа, 2007. 399 с.
45. История XIX века в 9 томах / под ред. проф. Лависса и Рамбо. М.: Гос. соц.-эконом. изд-во, 1937. Т. 8. 340 с.
46. Исэров А. А. США и борьба Латинской Америки за независимость, 1815–1830 / А. А. Исэров. М.: Российский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2011. 480 с.
47. Coleman K. The Political Mythology of the Monroe Doctrine: Reflections on the Social Psychology of Hegemony // Latin America, the United States, and the Inter-American System / Ed. by John D. Martz, Lars Schoultz. Boulder (Co.), 1980. P. 95–114.
48. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер / Пер. с англ. В. В. Львова. М.: Ладомир, 1997. 848 с.

49. Кравченко И. Н. Дипломатическая история США (1877–1919). М.: Науч. кн., 2002. 366 с.
50. Космина В. Г. Латиноамериканська цивілізація і «виклики» Заходу (XIX– XX ст.) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2006. Вип. 12. С. 122–130.
51. Кубышкин А.И. Англо-американское соперничество в Центральной Америке в XIX начале XX века. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1994. 240 с.
52. Лавров Н. М. Мексиканская революция 1910–1917 гг. М.: Наука, 1972. 290 с.
53. Лакішик Д. М. Ідеологічний вимір формування геополітики США // Політологічний вісник: Зб. наук. праць. 2010. Вип. 47. С. 118–127.
54. Лан В. И. США: от Испано-американской до Первой мировой войны. М.: Наука, 1975. 368 с.
55. Леонов Н.С. Омар Торрихос: «Я не хочу войти в историю, я хочу войти в зону канала». М.: Международные отношения, 1990. 240 с.
56. Лукач І. Доктрина Монро в зовнішній політиці і дипломатії США: історична ретроспектива // Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство: Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (15 травня, 2015, м. Львів,). Львів, 2015. С. 199–206.
57. Манухин А. А. Реакция США на революционные преобразования в Мексике: от невмешательства к вооруженным интервенциям: 1900–1920 гг.: автореф. дис. ... к. и. н. : 07.00.03. М.: 2013. 28 с.
58. Никифоров Б. С. Интервенция США в Доминиканскую Республику. М.: Знание, 1966. 31 с.
59. Невинс А., Коммаджер Г. История США. От английской колонии до мировой державы. Нью Йорк: Телекс, 1991. 440 с.

60. Носков В.В. Институты власти и внешняя политика США, 1901–1913 / Отв. ред. А.А. Фурсенко. СПб.: Наука, 1993. 478 с.
61. Окунева М.А. «Доктрина Т. Рузвельта» и антиимпериалистическое движение в Латинской Америке // Вопросы истории. № 6. 1975. С. 76–92.
62. Печатнов В.О. История внешней политики США / В. О. Печатнов, А.С. Манькин. М.: Междунар. отношения, 2012. 672 с.
63. Печатнов В. О. О проблемах изучения внешне политики и дипломатии США XX в. // Американский ежегодник. 2008/2009. С. 186–188.
64. Романов Л. М. «Доктрина Монро» – орудие интервенционистской политики США в Латинской Америке // Международное право и Латинская Америка. М.: Изд-во Ин-та межд. отношений, 1962. С. 32–58.
65. Романов В. В. Вудро Вильсон и внешнеполитическая мысль США 1913–1921 гг.: автореф. дис. ... к. и. н. : спец. 07.00.03. СПб: 1994. 22с.
66. Слезкин Л. Ю. Испано-американская война. М : Изд-во АН СССР, 1956. 134 с.
67. Статистическая история США XVII – начала XXI вв. / отв. ред. проф. В.В. Согрин. М.: ИВИ РАН, 2012. 234 с.
68. Строганов А. И. Латинская Америка : Страницы истории XX века / А.И. Строганов. М.: Книжный дом «Либроком», 2013. 168 с.
69. Строганов А. И. Новейшая история стран Латинской Америки / А.И. Строганов. М.: Высш. шк., 1995. 415 с.
70. Ткачева Т. В. Проблема сооружения межокеанского канала во внешней политике США в начале XX века: дис. ... к. и. н.: 07.00.03. Томск: 2006. 192 с.
71. Трояновская М. О. Доктрина Монро в современных исследованиях // Электронный научно-образовательный журнал «История». 2014. Т.

5. Вып. 7 (30). Режим доступа <http://history.jes.su/s207987840000828-9-1.21>
72. Уткин А. И. Вудро Вильсон. М.: Культурная революция, 2010. 552 с.
73. Уткин А. И. Дипломатия Вудро Вильсона. М.: Междунар. отношения, 1989. 320 с.
74. Уткин А. И. Теодор Рузвельт: Политический портрет. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. 192 с.
75. Фоменко Р. В. Мексиканская политика Вудро Вильсона: 1913–1917 гг. : автореф. дис. ... к. и. н. : 07.00.03. Самара: 2001. 22 с.